

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

**PROSTŘEDKY MODALITY PŘI VYJADŘOVÁNÍ
VLASTNÍHO MÍNĚNÍ V DISKUSNÍCH POŘADECH**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Jana Poledníková

česká filologie – navazující magisterské jednooborové studium

Vedoucí práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Olomouc 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že předloženou práci jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Olomouci

.....

(podpis)

Poděkování

Na tomto místě děkuji vedoucí své diplomové práce Mgr. Jindřišce Svobodové, Ph.D. za podnětné rady a připomínky, které přispěly ke zpracování této práce, a za čas, který mi věnovala.

OBSAH

Úvod.....	7
1. Modalita.....	11
1.1 Definice modality.....	11
1.2 Vícevrstevnatost modality.....	12
2. Prostředky pro vyjadřování modality.....	14
2.1 Prostředky voluntativní modality.....	14
2.2 Prostředky jistotní modality.....	16
2.2.1 Lexikální prostředky jistotní modality.....	16
2.2.2 Gramatické prostředky jistotní modality.....	20
2.3 Prostředky evaluativní modality.....	21
3. Mediální dialog.....	23
3.1 Charakteristické znaky mediálního dialogu.....	23
3.2 Úloha moderátora.....	25
3.3 Charakteristika analyzovaných pořadů.....	26
4. Metodologie.....	30
4.1 Technické údaje excerpovaného materiálu.....	30
4.2 Popis vzorku.....	30
4.3 Metoda přepisu.....	31
5. Vlastní analýza.....	33
5.1 Škála prostředků jistotní modality.....	33
5.1.1 Přehled nejfrekventovanějších modálních výrazů.....	33
5.1.2 Vysoká vs. neplná jistota.....	36
5.1.2.1 Hedging.....	37
5.1.2.2 Zdvořilost.....	38
5.1.3 Vysoká jistota.....	40

5.1.3.1	Stoprocentní jistota.....	40
5.1.3.2	Ujišťovací postojové komentory.....	41
5.1.3.3	Modální sloveso muset.....	45
5.1.4	Neplná jistota.....	46
5.1.4.1	Komentář k nejužívanějším prostředkům neplné jistoty.....	46
5.1.5	Cizí mínění a evidencialita.....	64
5.2	Druhy výrazových prostředků.....	71
5.2.1	Lexikální prostředky modality.....	72
5.2.1.1	Partikulizace modálních predikátorů.....	72
5.2.2	Gramatické prostředky modality.....	74
5.3	Neurčité vyjadřování kvantitativních údajů.....	75
5.4	Reformulace.....	77
5.5	Dovětky.....	78
5.6	Polyfunkčnost částic.....	79
6.	Závěr.....	82
7.	Anotace.....	87
8.	Literatura.....	88
9.	Seznam analyzovaných pořadů.....	92

ÚVOD

Každá *výpověď*¹ má modální status, který jí mluvčí vštěpuje v promluvě. Je „...výrazem jeho komunikativního záměru, vyjádřením jeho postoje k sdělované skutečnosti“.² Pomocí modality mluvčí vyjadřuje své stanovisko ohledně platnosti výpovědi. Komunikační záměr se podílí na tom, jak mluvčí ztvární obsah promluvy a pomocí jakých prostředků modalitu vyjádří. A právě prostředky sloužícími k vyjadřování modálních postojů³ mluvčího při vyjadřování vlastního mínění se tato diplomová práce bude zabývat.

Na úvod se pokusíme zodpovědět otázku, co to je modalita a jak můžeme i dnes dosud nejednotně chápaný pojem definovat. Vymezit přesnou definici modality není snadné, neboť pojem modalita je poměrně široký, komplexní a lingvisté na něj nazírají z rozdílných hledisek. V české lingvistice můžeme narazit na rozkolísanost nejenom v chápání obsahu pojmu modalita, ale také v rozdílné terminologii (což se projevuje i v členění na jednotlivé typy modality). Na úvod této práce bychom rádi nastínili situaci v české jazykovědě, co se týče pohledu na modalitu (naším záměrem nebude podat vyčerpávající přehled přístupů k modalitě), a na základě toho se pokusili určit její hlavní rysy.

V další části této práce bude v centru našeho zájmu stát klasifikace prostředků, které se mohou podílet na signalizaci modalitních postojů mluvčího. Tyto prostředky budeme členit a popisovat dle gramatik českého jazyka,⁴

¹ *Výpověď* chápeme jako realizaci věty (gramatického vzorce) v promluvě. Jedná se o větu zakotvenou v určité komunikační situaci. Každá *výpověď* je realizována s jistým komunikačním záměrem.

² Grepl, M.: *K podstatě modálnosti*. In: *Otázky slovanské syntaxe*. Díl 3, Sborník symposia *Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích*. Brno, 1971, s. 28

³ Postojem rozumíme subjektivní stanovisko mluvčího k tomu, „(...) *co říká* (= obsah výpovědi) a *proč to říká* (KF výpovědi)“, které je spojeno s komunikačním záměrem. (Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 325)

⁴ Při určování druhů jednotlivých modálních prostředků jsme se opírali zejména o práce: *Skladba češtiny* (Olomouc: Votobia, 1998), *Příruční mluvnice češtiny* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996) a *Mluvnice češtiny 3* (Praha: Academia, 1987).

uvedeme zde jejich přehled, který nám poslouží jako vodítko v analytické části při určování, zda zkoumané prostředky skutečně slouží jako modální indikátory. Čeština disponuje rozmanitými prostředky, které slouží k vyjádření modalita, ty se liší svým charakterem i sférou modálních významů, které nesou. Pro každý typ modalita lze vyčlenit soubor lexikálních i gramatických výrazových prostředků, avšak vzhledem k tomu, že obsahem této práce je zkoumání prostředků podílejících se na vyjadřování vlastního mínění, bude v centru našeho zájmu stát především modalita jistotní.

Obecně lze říct, že každá výpověď je modifikována z hlediska jistotní modalita, neboť mluvčí signalizuje, zda obsah výpovědi platí, či nikoliv.⁵ V souvislosti s epistémickou modalitou hovoříme o modalitě *explicitní* a *implicitní*. Vyjadřujeme se o ní ve spojitosti se signalizací postoje mluvčího. Mluvčí může, ale také nemusí mít potřebu své stanovisko explicitně vyjádřit pomocí jazykových prostředků, rovněž jej může záměrně skrývat. Explicitnost se projevuje přítomností lexikálních modalizátorů v promluvě. V diskuzi, kdy si mluvčí musí obhájit svůj názor, obvykle dochází k situaci, že je přesvědčení mluvčího explicitně signalizováno (a to *epistémickými predikátory* či *modalizátory*⁶, kterými jsou modální slovesa, modální příslovce a částice). V běžné situaci mluvčí své přesvědčení nijak navenek neprojevuje, je-li přesvědčen, že předkládaný obsah výpovědi je pravdivý, např. *Petr se oženil*. Indikativ v tomto případě představuje bezpříznakové vyjádření modalita. Oznamovací způsob signalizuje vysokou míru přesvědčení o platnosti obsahu výpovědi, mluvčí předkládá uvedenou skutečnost jako prostý fakt. Slovesný

⁵ Srov. Křížková, H.: *Větné typy a tzv. jistotní modalita*. In: *Studia Slavica Pragensia*, Praha, 1973, s. 108

⁶ *Modalizátor* je výraz vyjadřující konkrétní modální význam, který umožňuje adresátovi snadněji interpretovat sdělovaný obsah a rozpoznat komunikační záměr mluvčího. (Srov. Kraus, J.: *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008, s. 71n.) Tyto lexikální *modalizátory* bývají označovány také jako *modální modifikátory*. (Běličová: *Modální báze jednoduché věty a souvětí*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 1983, s. 15)

způsob je v tomto případě základním prostředkem pro vyjádření modalit implicitní. Pro náš výzkum bude příznivá především ta situace, kdy mluvčí vyjadřuje své mínění explicitně, neboť implicitní postoj nelze hodnotit kvantitativně, byl by jen těžko statisticky zachytitelný.

Popisované jevy budeme hledat v korpusu, jenž vznikl transkripcí mediální komunikace dialogické formy, proto se v teoretické části nevyhneme ani stručnému popisu základních znaků mediálního dialogu. Byly vybrány dialogy z diskusních pořadů *Uvolněte se, prosím* a *Na plovárně*, jež jsou oba zaměřeny na prezentaci osobnosti pozvaného hosta. Navzájem se však liší. Zatímco Marek Eben není pouhým tazatelem, ale spíše rovnocenným partnerem v rozhovoru, ve svém pořadu klade důraz na to, aby rozhovor probíhal hladce, a díky tomu, že vyniká vysokou mírou empatie, se vyhýbá tématům, která by pro hosta mohla být nepříjemná, Jan Kraus naopak ukazuje svou převahu a „využívá každé příležitosti, aby dostal hosta do úzkých, pokud mu to host dovolí, chce šokovat hosta i publikum a sám se baví jeho reakcemi na tuto situaci“⁷. Pořad *Na plovárně* charakterizujeme jako intelektuální, odpočinkový televizní formát, který kromě pobavení přináší divákům nenásilnou formou rovněž poučení (silné uplatnění zde nachází funkce sdělovací), zato *Uvolněte se, prosím* spadá spíše do oblasti televizní zábavy, která má podobu talk show. U tohoto žánru je funkce sdělovací „(...) potlačena ve prospěch funkce kontaktní, fatické, ale především metajazykové a poetické.“⁸

V analytické části budeme zkoumat četnost výskytů jednotlivých prostředků signalizujících modalitu v současné mluvené češtině. Provedeme kvantitativní analýzu excerpovaného a vytříděného jazykového materiálu, který jsme získali přepisem 26 mluvených televizních dialogů, budeme sledovat, které

⁷ Čmejrková, S. – Hoffmannová, J.: *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011, s. 77

⁸ Tamtéž, s. 269

jazykové prostředky se v textu mohou stát modálními indikátory, jaké konkrétní modální prostředky mluvčí používají při formulování vlastních názorů a s jakou frekvencí se tyto prostředky objevují v jejich promluvách. Při vyhodnocování statistických údajů však nebudeme sledovat pouze jejich přítomnost, či nepřítomnost v textu a interpretovat je jen prostřednictvím četnosti jejich výskytu, ale budeme si všímat, v jakém kontextu se nacházejí, a na základě toho se pak pokusíme stanovit jejich základní funkce.

Vzhledem k tomu, že jsme získali materiál ze dvou televizních relací rozdílného formátu, předpokládáme, že se ve vyjadřování jednotlivých mluvčích mohou objevit jisté odlišnosti. Na závěr provedeme srovnání, zda se různý moderátorský přístup (zejména z hlediska stylu vedení rozhovoru) Marka Ebena a Jana Krause může nějakým způsobem podílet na rozdílnostech v užívání modálních prostředků, či nikoliv (samozřejmě nejenom co se týče osobitého idiolektu jednotlivých moderátorů). Ptáme se, zda se rozdílná atmosféra, za jaké dialog probíhá, může projevit v komunikačním chování hostů. Rozdílnou atmosférou máme na mysli to, že v pořadu *Na plovárně* získávají hosté daleko více prostoru k tomu, aby se mohli vyjádřit, mohou hovořit o věcech, o kterých sami chtějí, jež jsou jim příjemné, a to bez přerušování, moderátor jim projevuje uznání a maximálně je podporuje, zatímco v *Uvolněte se, prosím* je na hosty často vyvíjen tlak, jsou znejistováni, mohou být zesměšňováni, předmět rozhovoru se často stáčí na jejich soukromý život či jiná kontroverzní témata, odpovědi hostů jsou zpochybňovány. Druhý jmenovaný pořad má daleko větší spád, repliky se střídají v rychlejším tempu, výpovědi jednotlivých mluvčích jsou kratší, moderátor hostům skáče do řeči. Proto si klademe otázku, zda se mohou tyto faktory podílet na tom, s jakou jistotou budou mluvčí prezentovat své názory.

Teoretická část:

1. MODALITA

1.1 Definice modality

Modalitu bychom mohli definovat jako vyjádření postoje mluvčího k obsahu promluvy, zvláště vzhledem ke skutečnosti, a to prostřednictvím jazykových prostředků (gramatických, lexikálních, prozodických). Na modalitu je však možno pohlížet z různých aspektů.

Jedním z faktů, ve kterém se badatelé shodují, je, že modalita je nutnou, nedílnou součástí každé věty. Běličová⁹ tvrdí, že modalita je „*neodmyslitelnou složkou větného významu, a to složkou větotvornou*“. Je jádrem predikace, jež „*významně spoluutváří větný význam*“¹⁰.

Grepl vyděluje celkem 4 typy modálních statusů – oznámení, rozkaz, otázku a přání. Prostředkem k vyjádření modálního statusu je slovesný způsob spolu s koncovou intonací (popř. se na něm mohou podílet také partikule ve výpovědích tázacích a přacích). Klasifikace větných typů tedy souvisí s *komunikační funkcí výpovědi*¹¹, přičemž slovesný způsob je hlavním indikátorem komunikačního záměru a postoje mluvčího.¹²

⁹ Běličová, H.: *Modální báze jednoduché věty a souvětí*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 1983, s. 3

¹⁰ Ševčíková, M.: *Funkce kondicionálu z hlediska významové roviny*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky, 2009, s. 5

¹¹ *Komunikační funkce výpovědi* představuje sdělení záměru mluvčího, tedy toho, čeho chce mluvčí u adresáta dosáhnout.

¹² Srov. Běličová, H.: *Modální báze jednoduché věty a souvětí*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 1983, s. 45; Klímová, E.: *Otázky vztahu slovesného modu a modalit v italštině (na pozadí češtiny a angličtiny)*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009, s. 18

Modalita je kategorií, která plynule přechází z roviny gramatické do roviny sémantické a pragmatické. Rovina gramatická se projevuje schopností modu (za účasti intonace a lexikálních prostředků) při konstituování větných typů. K přechodu do roviny sémantické dochází tehdy, když se větný typ mění na typ výpovědní, a také tehdy, realizuje-li se slovesný způsob jako modalizátor. Pragmatická složka modality je dána tím, že určitá výpověď může mít několik komunikačních funkcí v závislosti na konkrétní komunikační situaci.¹³

1.2 Vícevrstevnatost modality

Modalita je kategorií vícevrstevnatou. Kromě základní báze, kterou představuje slovesný modus¹⁴, se vyčleňují fakultativní vrstvy, vyjádřené modálními slovesy, modálními příslovci či částicemi, které se na ni navrstvují.

Modální báze konstituuje větný význam, mluvčí vyjadřuje svůj postoj k obsahu výpovědi a prezentuje jej vzhledem k objektivní realitě jako *skutečný*, či *fiktivní* (neodpovídající skutečnosti). Pomocí fakultativních modálních vrstev pak mluvčí vyjadřuje své subjektivní stanovisko o platnosti či neplatnosti obsahu výpovědi a není zde rozhodující, zda je obsah výpovědi pravdivý, či nepravdivý.

V terminologii se lingvisté rozcházejí. Podle Šmilauera¹⁵ je základní vrstva nazývána **modalitou v užším smyslu**, kdy rozhodujícím faktorem je reálnost, či nereálnost výpovědi, **modalitou v širším smyslu** pojmenovává druhy vět rozlišené podle postoje mluvčího. Miloš Dokulil¹⁶ užívá termínů **modalita**

¹³ Srov. Klímová, E.: *Otázky vztahu slovesného modu a modality v italštině (na pozadí češtiny a angličtiny)*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009, s. 10n.

¹⁴ V češtině rozeznáváme tři slovesné způsoby, a to indikativ, imperativ a kondicionál.

¹⁵ Šmilauer, V.: *Novočeská skladba*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966

¹⁶ Dokulil, M.: *Pojem modálnosti výpovědi ze stanoviska teorie odrazu*. In: *Otázky slovanské syntaxe*. Díl 3, Sborník symposia *Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích*. Brno, 1971, s. 40

objektivní, zahrnující vrstvu základní, a **modalita subjektivní**, zastupující fakultativní složku výpovědi, která se navrstvuje na modální bázi. Objektivní modalitu popisuje jako vztah obsahu výpovědi k realitě a modalitu subjektivní jako vztah mluvčího k obsahu výpovědi (ukazuje míru věrohodnosti obsahu výpovědi z pohledu mluvčího, který k ní zaujímá určitý postoj). Objektivní modalita se odráží ve vědomí mluvčího, sám mluvčí se také může stát aktivní součástí této reality. Obě složky jsou vždy současně přítomny, jde jen o to, na kterou je v daný moment kladen důraz. U Grepla¹⁷ se zase setkáme s pojmem **modalita postojová (obecná)**, která představuje konstitutivní rys každé výpovědi. Na jejím základě jsou vydělovány čtyři typy výpovědí, a to oznamovací, tázací, rozkazovací a přací. Na modalitu postojovou se vrství subjektivní typy modalit – **modalita voluntativní** či **modalita jistotní**, které se mohou, ale také nemusí v rámci postojové modalit realizovat, a které nejsou závazné pro pochopení větného významu.

Nás budou zajímat především tyto subjektivní, fakultativní vrstvy modalit, které představují jazykovou realizaci názorů a postojů mluvčího. Navrstvují se na komunikační funkci výpovědi a mohou výpověď modifikovat tímto způsobem:

- a) vzhledem k síle přesvědčení mluvčího o platnosti obsahu výpovědi, pak hovoříme o **modalitě jistotní**¹⁸,
- b) vzhledem k zájmu mluvčího na realizaci, či nerealizaci děje, tedy **modalita voluntativní**,
- c) vzhledem ke způsobu, jakým mluvčí hodnotí sdělovanou skutečnost, pak hovoříme o **modalitě evaluativní**.

¹⁷ Grepl, M.: *K podstatě modálnosti*. In: *Otázky slovanské syntaxe*. Díl 3, Sborník symposia *Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích*. Brno, 1971, s. 23

¹⁸ Jindy též nazývána **epistémická, pravdivostní** či **pravděpodobnostní**.

2. PROSTŘEDKY PRO VYJADŘOVÁNÍ MODALITY

2.1 Prostředky voluntativní modality

Voluntativní modalita je charakterizována jako *volní modifikace výpovědi*, ve smyslu vyjadřování volního vztahu mluvčího k realizaci děje.¹⁹ Je vnitřně diferencována do tří kategorií: možnosti, nutnosti a záměru mluvčího. Podstatné je, zda je realizace obsahu výpovědi „*nutná, tj. někým nebo něčím vynucená, možná, tj. někým nebo něčím umožněná, anebo záměrná (úmyslná, chtěná)*“²⁰. Běličová tvrdí, že prostředky voluntativní modality jsou „*nejméně modální, považujeme-li za základ modálních modifikací toho či onoho druhu vyjádření postoje mluvčího k pojetí platnosti predikačního obsahu. Vyjádření volního postoje původce děje k ději je záležitost propozičního významu, resp. modifikace tohoto významu*“²¹.

Voluntativní modalita pro své vyjádření využívá především prvků lexikálních.²² Hlavním způsobem, jak vyjádřit voluntativní modalitu, je použití *modálních sloves*, jako *muset, mít, moci, smět, chtít, hodlat a umět*.²³ Tato modální slovesa se nepojí s vedlejší větou, pouze s infinitivem plnovýznamového slovesa,²⁴ netvoří imperativ, nevytvářejí ani vidové protějšky.

¹⁹ Čechová, M.: *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV, 2000, s. 257

²⁰ Daneš, F. – Hlavsa, Z. – Grepl, M. a kol.: *Mluvnice češtiny 3*. Praha: Academia, 1987, s. 278

²¹ Běličová, H.: *Modální báze jednoduché věty a souvětí*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 1983, s. 25

²² Není to však jediný způsob. Je možno užít také prostředků gramatických, k tomuto podrobněji např. v práci Grepl, M. a kol.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996, s. 542

²³ Úlohou modálních sloves je primárně vyjadřovat modalitu voluntativní, slovesa *muset, mít a moci* se však rovněž mohou uplatnit také jako modalizátory epistémické.

²⁴ Výjimku tvoří sloveso *chtít*, které v určitých případech umožňuje rozvíti vedlejší větou, např. *Chci, abych uspěl*. Panevová, J. – Benešová, E. – Sgall, P. (1971, s. 102) však upozorňují na to, že sloveso *chtít* nemůže být zařazeno mezi vlastní modální slovesa v takových větách, kdy není původce děje a ten, kdo má něco vykonat, totožný. Tvrdí, že „*modalita (...) vždy předpokládá dispozici konatele (původce děje), aby sám uskutečnil děj.*“

- *Nutnost*

Při vyjadřování nutnosti se uplatňují modální slovesa *muset a mít*.

Např. *Musím odsud odejít. Tu práci máš odevzdat už zítra.*

- *Možnost*

Možnost informuje o tom, zda mluvčí může volit mezi realizací a nerealizací děje. Uplatňují se zde modální slovesa *moci a smět*.

Např. *Můžeme tady s vámi zůstat. Smím (mohu) o této věci rozhodovat sám.*

- *Záměr*

Záměr je vyjadřován modálním slovesem *mít, chtít a hodlat*.

Např. *Mám (v úmyslu) dnes poslat dopis, ale nestihnu to. Chci jet na dovolenou s vámi.*

Rovněž můžeme užít také modálních výrazů typu *lze, je možno (možné), je nutno (nutné), je třeba, není radno, dá se, jde* aj.²⁵

Např. *Tu práci lze zvládnout rychleji.*²⁶

Dalším lexikálním prostředkem jsou *modální predikátory*, které se mohou pojít buď s infinitivem, nebo s vedlejší větou. Zařazujeme k nim výrazy jako *být nucen, povinen, mít umožněno, mít dovoleno, nezbyvat než* aj.

²⁵ Budeme-li chtít výrazy typu *lze, třeba, možno* přiřadit k určitému slovnímu druhu, narazíme na problém. Komárek (2006, s. 40n.) hovoří o neohebných predikátorech, výhradně predikativních slovech, která patří ke slovní třídě adverbíí. Tato adverbia, či přesněji řečeno *modální predikativa*, si mohou konkurovat s adjektivy. Např. mezi výrazy *nutno* a *nutné* není žádný sémantický rozdíl, liší se pouze svou formou a distribucí. Komárek proto považuje za vhodné chápat je jako „*nekongruentní tvary příslušných adjektiv, plnící jednu ze sekundárních funkcí adjektiva (A^v)*“.

²⁶ Prostřednictvím těchto neosobních syntaktických konstrukcí se mluvčí často zříká odpovědnosti za svá tvrzení.

2.2 Prostředky jistotní modalit

Mluvčí může svůj postoj k reálnosti výpovědi vyjádřit vzhledem k jejímu predikačnímu jádru jako celku či k některé k její části. Rozlišujeme epistémickou modalitu *celkovou (totální)*, která udává stupeň jistoty o platnosti, či neplatnosti celé výpovědi, a epistémickou modalitu *částečnou (parciální)*, která se vztahuje pouze k některé její části.

Např. *Na seminář dorazí asi jen Karel; Kdo rozbil to okno? Patrně váš syn ho rozbil; Dnes dorazí předseda a snad i místopředseda závodu.*

Vlastní modalitu může mít i větný člen nebo jeho část. O modalitě částečné hovoříme v případě, kdy je „(...) *predikát kontextově zapojen, pak jistotně modalitní postoj zasahuje jen nezapojené, nominální části výpovědi*“²⁷.

2.2.1 Lexikální prostředky jistotní modalit

V této kategorii vydělujeme epistémické predikátory, epistémické partikule a modální slovesa užitá v epistémických funkcích.

Tyto lexikální prvky představují široký repertoár prostředků, které jsou schopny vyjádřit různé stupně jistoty mluvčího o platnosti výpovědi. Mluvčí přisuzuje obsahu výpovědi větší či menší míru pravděpodobnosti, čímž se „*zbavuje vůči adresátovi zodpovědnosti za prokázání pravdivosti svého tvrzení*“²⁸. Rozpětí významů těchto jazykových prostředků sahá od plného přesvědčení o platnosti obsahu výpovědi, přes vysoký, střední a nízký stupeň přesvědčení, až

²⁷ Daneš, F. a kol.: *Mluvnice češtiny 3*. Praha: Academia, 1987, s. 364

²⁸ Grepl, M. – Karlík, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 480

k úplné nejistotě. Stoprocentní jistota je vyjádřena epistémickým predikátorem *vím*, např. *Já přece **vím**, že se Petr oženil*. Není-li si mluvčí jist tím, zda jeho tvrzení platí stoprocentně, pak využívá epistémických predikátorů či partikulí, aby svou nejistotu naznačil, např. ***Myslím si (domnívám se)**, že se Petr oženil. Petr se **nejspíš** oženil*. Obecně se dá říct, že s určitým stupněm přesvědčení o platnosti sdělovaného obsahu je spojen každý výrok.²⁹

Epistémické predikátory

Mezi epistémické predikátory zařazujeme vybraná slovesa, jako např. *myslím, pochybuji, předpokládám, zdá se mi, soudím* (ve tvaru 1. os. sg., které jsou spojovány s osobou mluvčího) a spojení slovesa *být* s modálními adjektivy, jako *je vyloučeno, je jisté*.

Výpověď mívá v tomto případě podobu podřadného souvětí, kdy jistotně modalitní predikátor tvoří větu hlavní a vlastní obsah výpovědi je vyjádřen ve větě vedlejší, uvozené spojkami *že, jak, aby*. Určení míry jistoty mluvčího, tedy vlastní modální význam, je určován větou hlavní.

Např. ***Myslím (tuším, hádám, předpokládám)**, že vlak měl zpoždění*.

U některých z těchto výrazů může být oslabena jejich větná platnost. Stírají se hranice mezi predikátory a částicemi. Predikátory nabývají povahy epistémických částic a nemusejí se pak již pojit s vedlejší větou.

Např. *Vlak měl **myslím (tuším, hádám, předpokládám)** zpoždění*.

²⁹ Čmejková, S. – Daneš, F. – Světlá, J.: *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda, 1999, s. 188

Epistémické partikule

Epistémické partikule jsou výrazy ekvivalentní s epistémickými predikátory. Za určitých podmínek je lze libovolně zaměnit. Nejsou větnými členy, ani se nezapojují do syntaktických vztahů, chovají se jako vsuvky.³⁰

Partikule bývají zpravidla jednoslovné výrazy (např. *asi, snad*), ale patří k nim i ustálená víceslovná spojení (např. *pokud vím, podle všeho, pokud se dobře pamatuji*), protože se vyznačují totožnou funkcí a stejným chováním ve větě.³¹

Pod epistémické partikule zahrnujeme (s odkazem na Greplovo širší pojetí)³² také parentetické výrazy adverbiální povahy (např. *jistě, zřejmě*), které nejsou, co se týče slovnědruhového zařazení, mezi lingvisty pojímány jednotně (můžeme se setkat s pojmy modální adverbia, větná příslovce, modální částice).

Modální slovesa v epistémické funkci

Jak již bylo řečeno, jistotní modalita může být signalizována také pomocí modálních sloves *muset* a *moci*.³³ Např. *Ten dopis **musel** ztratit Karel. **Může** to být omyl. **Nemůže** být tak zaneprázdněný, jak tvrdí.* Modální sloveso *muset* je prostředkem k signalizaci vysokého stupně jistoty mluvčího, zatímco slovesem *moci* je vyjadřován střední až nízký stupeň jistoty mluvčího.

³⁰ „Vsuvka je věta nebo slovní výraz, často významu příslovečného, které po stránce významové s obsahem věty nebo souvětí nějak souvisí, ale mluvnicky nejsou do nich začleněny, nezávisí na žádném členu větném.“ (Havránek, B. – Jedlička, A.: *Stručná mluvnice česká*. Praha: SPN, 1981, s. 158) Tyto vsuvky mají povahu komentáře, vyjadřují vztah mluvčího k obsahu sdělení, jeho hodnocení a některé z nich jsou opravdu lexikalizovanými, pokleslými vloženými větami (např. *možná, pravděpodobně*).

³¹ Jedná se o pokleslé větné útvary, které mají charakter vsuvky. Mezi jejich vlastnosti patří schopnost vyjádřit stupeň přesvědčení mluvčího o platnosti obsahu výpovědi, stejně jako tomu je u epistémických partikulí. Ve větě „*Petr, **pokud vím**, už odešel.*“ lze spojení *pokud vím* nahradit epistémickou partikulí *zřejmě* s rovnocenným významem.

³² Grep, M. – Karlík, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 481

³³ V mluvené češtině může odstín jistotní modality vyjadřovat rovněž modální sloveso *mít*. O tomto více pojednáno v oddíle 5.1.5 věnovanému *cizímu mínění*.

Přestože jsou užity stejné vyjadřovací prostředky jako u modality voluntativní, v daném kontextu jsou tato modální slovesa schopna vystihovat významy epistémické.

Smysl věty „*Petr **musí** Janě přispívat na domácnost.*“ lze parafrázovat několikerým způsobem. To, jaké významy přisoudíme modálnímu slovesu *muset*, závisí na blízkém textovém okolí. Bud' ztvárňuje významy voluntativní – *Petr je (někým či něčím) nucen, aby přispíval na domácnost*; jistotní, kdy vyjadřuje vysokou míru jistoty mluvčího – *Jsem si jistý, že Petr Janě přispívá, sama by to finančně nezvládla*; či je výrazem komunikační funkce výpovědi – *Petr Janě nepřispívá, ale já chci, aby to dělal, je to jeho povinnost*.

Cizí mínění

Zvláštní kategorii vedle stoprocentního, vysokého, středního a nízkého stupně přesvědčení mluvčího o pravdivosti výpovědi tvoří vyjadřování *cizího mínění*. Grepl – Karlík³⁴ tyto výpovědi ztvárňující nepůvodní obsahy vydělují jako specifický typ vyjadřující jistotně modalitní postoj mluvčího.³⁵ Úsudek o míře pravdivosti tvrzení nepochází ze strany mluvčího. Mluvčí se tímto způsobem snaží udržovat si odstup od přejatého, neověřeného výroku, nezaručuje se za jeho pravdivost, zbavuje se zodpovědnosti. Původce informace (kterým může být osoba, ale i text dokumentu či výsledky výzkumu) může být anonymizován nebo explicitně uveden, např. **Petr říkal**, že jsi změnil zaměstnání. / **Podle Petra** jsi změnil zaměstnání. * **Slyšel jsem**, že jsi změnil zaměstnání. * **Prý** jsi změnil zaměstnání. Palmer³⁶ pro tento jev, kdy mluvčí reprodukuje názor vycházející z určitého zdroje, zavádí pojem *evidencialita*

³⁴ Grepl, M. – Karlík, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 485n.

³⁵ O mínění jiné osoby se zmiňuje rovněž Křížková, H.: *Větné typy a tzv. jistotní modalita*. Praha, 1973, s. 110n.; či Buráňová, E: *Vztah mezi pravděpodobností, dispoziční a záměrovou modalitou*. In: *Slovo a slovesnost*. 1979, s. 99.

³⁶ Palmer, F. R.: *Mood and Modality*. Cambridge: University Press, 1986, s. 51nn.

(*evidentials*). Zahrnuje pod něj také veškeré důkazy, které mluvčí předkládá, aby doložil pravdivost svého tvrzení, např. očitě svědectví apod.

K formulaci cizího mínění slouží částice *asi*, *prý*, *snad* a pak soubor sloves s významem předávání a získávání informace (např. *říkat*, *psát*, *slyšet*, *dozvědět se* apod.)³⁷.

Při vyjadřování cizího mínění se uplatňuje také modální sloveso *mít*, tento prostředek je oblíbený zejména v publicistice.

Např. *Zítřejší má sněžit. Petr měl přijít o řidičský průkaz.*

2.2.2 Gramatické prostředky jistotní modalit

Dále se na vyjadřování jistotně modalitních postojů podílejí prvky gramatické. Využívá se futura a osamostatněných vedlejších vět.

Futurum

Stejně jako u modálních sloves v epistémické funkci, hraje i zde velkou roli kontext. Pro vyjádření nejistého mínění se užívá:

- futura slovesa *být*. Větou „*Někdo zvoní, to bude Petr.*“ mluvčí vyjadřuje: „*Za dveřmi je asi Petr.*“
- opisných tvarů budoucího času, např. *Petr po noční bude spát.* (ve smyslu *Petr po noční zřejmě spí.*)
- futura utvořeného pomocí prefixu *po-*, např. *Ty hodinky ti půjdou špatně.* (ve smyslu *Ty hodinky ti jdou asi špatně.*)

³⁷ Slovesa s významem předávání informace mohou být užita ve tvaru 3. os. pl. (např. *říkají, že...*) nebo v reflexivní podobě ve 3. os. sg. se zvrtným zájmenem *se* (např. *říká se, že...*).

Specifické syntaktické konstrukce

Jedná se o osamostatněné vedlejší věty, kterých se užívá zvláště v dialogické mluvené komunikaci. Rozlišujeme *osamostatněné věty vedlejší s že*, které jsou schopny vyjádřit vysoký stupeň jistoty o platnosti obsahu výpovědi z pohledu mluvčího. Např. *Že ten kluk zase přišel pozdě!* Spojka *že* získává vlastnosti částic. Tyto osamostatněné vedlejší věty původně předpokládaly přítomnost epistémického predikátoru v hlavní větě, např. *Jsem si jistý, že ten kluk zase přišel pozdě.* Spojka samotná není schopna vyjádřit konkrétní modální významy chybějících predikátorů. Na druhou stranu je třeba upozornit na to, že „...*tyto výpovědi chápeme jako (...) plně autonomní, nikoli jako vedlejší s vynecháním věty hlavní*“³⁸.

Dále rozlišujeme *osamostatněné věty vedlejší s aby*, které signalizují vysoký stupeň přesvědčení mluvčího o neplatnosti obsahu výpovědi. Např. věty *Aby to Petr nedokázal?!* se užívá ve významu *Jsem přesvědčen, že to Petr dokáže.* Spojka *aby* je pozůstatkem původního slovního spojení *Pochybuji, aby...*³⁹.

Podobnou hodnotu jsou schopny vyjádřit *osamostatněné věty vedlejší s že*, které vznikly spojením spojky *že*, kondicionálu a antikadence. Naznačují střední stupeň přesvědčení. Např. *Že by Petra nepozvali?*

2.3 Prostředky evaluativní modality

Evaluativními postoji mluvčí dává najevo, zda obsah promluvy hodnotí pozitivně, či negativně. Hodnocení může probíhat z hlediska etického či emotivního. V češtině najdeme množství způsobů, jak tyto hodnotící postoje vyjádřit.

³⁸ Karlík, P.: *Tzv. že-výpovědi a jejich funkce*. In: Slovo a slovesnost, 1979, s. 6

³⁹ Grepl, M. – Karlík, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 90

Pro vyjádření užíváme:

- částice, a to buď hodnotící, jako *bohužel, bohudík, naštěstí, škoda* a další, či iniciální částice typu: **Ještě že** *se mu nic vážného nestalo. Aspoň že* *to stihl včas.*
- predikátory hodnotící (slovesně-jmenné), jež tvoří hlavní větu souvětí, např. **Je skvělé,** *že už je Petr z nemocnice zpátky. Je mrzuté,* *jak Petr dopadl při tom pohovoru. Jsem ráda,* *že jsi tu s námi.*
- predikátory slovesné typu: *těší mě, mrzí mě, štve mě, lituji, líbí se mi* aj.
- konstrukce s infinitivem, které mají za úkol naznačit hodnocení negativní za přispění silného citového náboje: *Takhle se zašpinit!*
- větné útvary, kde je užito modálního slovesa *mít*, také vyjadřující negativní hodnocení, např. *Měl jsi mu poděkovat. Neměl bys na něj křičet.*

3. MEDIÁLNÍ DIALOG

Jazykový materiál, na jehož podkladě budeme zkoumat přítomnost a způsoby užívání modálních prostředků v současné češtině, čerpáme jednak z pořadu *Uvolněte se, prosím*, jednak z pořadu *Na plovárně*. Analyzované texty charakterizujeme jako mediální rozhovory dialogického typu probíhající tváří v tvář mezi dvěma účastníky komunikace, a to mezi moderátorem a hostem. Moderátor zastává funkci přímého partnera v komunikaci a zároveň působí jako prostředník mezi hostem a divákem. V korpusu jsou zastoupeny komunikáty vedené v 1. osobě singuláru, kde se mluvčí obrací na svého komunikačního partnera ve 2. osobě singuláru, popř. plurálu, protože tyto jsou nejvhodnější pro analýzu jazykových projevů spjatých s vyjadřováním vlastního mínění, s prosazováním osobního názoru a stanoviska.

3.1 Charakteristické znaky mediálního dialogu

Institucionálnost mediálního dialogu

Mediální dialog je typem *institucionálního dialogu*. Pro moderátory Marka Ebena i Jana Krause je institucí, kterou zastupují, Česká televize. Podle Čmejrkové se žánr interview postupně odklání od svého rysu institucionálnosti a začíná představovat „*institucionální formu přirozeného dialogu*“⁴⁰. Tento jev dokládá skutečnost, že i do jazykového projevu moderátora *Uvolněte se, prosím* Jana Krause pronikají prvky jazyka každodenní komunikace (nespisovné výrazy, vycpávková slova, užívání obecné češtiny). Dle Müllerové⁴¹ však „*ve veřejnoprávním vysílání, v souladu s jeho tradičními vžitými normami, převažují rysy institucionálnosti a větší míra vyjevování osobních vztahů a záležitostí se přece*

⁴⁰ Čmejrková, S.: *Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu*. In: *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, 2003, s. 101

⁴¹ Müllerová, O.: *Rozhovor s hostem: žánr rozhlasového vysílání na pomezí interview a přátelského popovídání*. In: *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, 2003, s. 117

jenom pociťuje jako nepatřičná a rušivá“. I v kodexu České televize se výslovně píše: „Česká televize je zavázána dbát o kultivovanost jazykového projevu. Vyjadřování hlasatelů, moderátorů a redaktorů ve vysílání musí působit jako vzor správného užívání jazyka již s ohledem na skutečnost, že diváci mohou takovému vyjadřování přikládat normotvorný význam“.⁴² Projev Marka Ebena v pořadu *Na plovárně* s jeho vybroušenou podobou spisovné češtiny již tomuto modelu institucionální komunikace plnící veřejnou službu odpovídá daleko lépe.

Trojrozměrná komunikace

Komunikaci moderátorů s hosty nazýváme *trojrozměrnou*, protože kromě přímého dialogu mezi moderátorem a hostem zde probíhá také dialog pro třetí osobu adresovaný publiku, přesněji televizním recipientům. V případě pořadu *Uvolněte se, prosím* je situace ještě složitější, neboť účastníci rozhovoru se orientují jednak na publikum v sále divadla Ponec v Praze, kde se pořad natáčel, jednak na publikum nepřítomné, tušené, které dialogu naslouchá, tedy na televizní diváky. Čmejrková⁴³ hovoří o tzv. *dvojitě komunikační konstelaci*, kdy dochází k překrytí *vnitřního komunikačního okruhu* (divadelní publikum) *vnějším komunikačním okruhem* (diváci u televizních obrazovek). Účastníci komunikace musí tedy brát v úvahu více okruhů adresátů. Dialogu se účastní s vědomím, že jejich promluvy jsou pronášeny veřejně, před (přítomným či nepřítomným) publikem, a jejich slova tak mohou být různě interpretována. Tomu přizpůsobují volbu verbálních i neverbálních prostředků. Explicitně jsou sice jejich výpovědi adresovány sobě navzájem, na první pohled to vypadá, že spolu vedou soukromý rozhovor, implicitně jsou však určeny divákům. U moderátora se obrácenost k publiku projevuje jednak prostřednictvím

⁴² Kodex České televize, dostupný na <http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/kodex-ct/cl-9-jazykovy-projev>, cit. 22. 1. 2012

⁴³ Čmejrková, S.: *Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu*. In: *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, 2003, s. 85

neverbální komunikace (gesta, pohledy, pootočení hlavy a těla aj.), jednak úvodními a závěrečnými formulacemi, jejichž forma je již poměrně ustálená, konvencionalizovaná a v každém dílu se jen s malými obměnami opakuje, např.:

- *Dobrá večer, dámy a pánové.*
- *Dámy a pánové, já Vám děkuji za pozornost, to je pro dnešek všechno a těším se s Vámi za týden na shledanou, buď tady v divadle Ponoc, nebo u televizních obrazovek. A uvolněte se, prosím.*
- *(...) vítám ho dnes ráda Na plovárně. Naším hostem je (...). Dobrá večer.*
- *Moc vám děkuji, i my jsme vděční, že jsme vás dneska mohli mít Na plovárně. Díky. Dnes byla naším hostem Na plovárně (...).*

S ohledem na diváka jsou také formulovány otázky, pomocí nichž moderátor objasňuje a upřesňuje výroky svých hostů.

3.2 Úloha moderátora

Komunikanti v mediálním dialogu jsou vázáni svými rolemi. Postava moderátora je dominantní. On klade otázky, určuje, jak velký časový úsek připadne pro sebevyjádření hosta. Další vlastností tohoto typu dialogu je jeho *řízenost*. Jedná se o dialog mluvený, o *dialog řízený*. Moderátor určuje, jakým směrem se bude rozhovor vyvíjet, záměrně usměrňuje průběh dialogu a dobu jeho trvání. On rozhoduje o tom, která témata se budou probírat. Od hosta se očekává, že bude odpovídat a že s moderátorem bude kooperovat. V pořadu *Na plovárně* komunikační partneři častokrát dosahují tzv. *tematického souladu*, kdy se shodnou na témže tématu a jsou ochotni hovořit o stejných věcech.⁴⁴ V *Uvolněte se, prosím*, kde se komunikanti mohou dostávat do konfrontací, dochází k porušování tohoto tematického souladu, host nemusí předložené

⁴⁴ Srov. Müllerová, O. – Hoffmannová, J.: *Kapitoly o dialogu*. Praha: Pansofia, 1994, s. 36

téma akceptovat, odbočuje od něj, popřípadě se snaží k navrácení k tématu příhodnějším. Tematický okruh zpravidla bývá ze strany moderátorů předem určen. Dialog je tedy alespoň částečně jednostranně připraven. Moderátoři však nezřídka přizpůsobují rozhovor tomu, jak se v jeho průběhu vyvíjí, improvizují, přičemž se opírají „o široký všeobecný přehled i hlubší znalosti v oboru, resp. v příslušné specializaci“⁴⁵. Ze strany hostů je pak dialog převážně spontánní, nepřipravený.

3.3 Charakteristika analyzovaných pořadů

Oba pořady bychom mohli zařadit pod žánr televizních *talk show*, vysílaných Českou televizí, tedy veřejnoprávním médiem. *Talk show* je „televizní pořad, jehož hlavní součástí je interview s osobnostmi, které jsou předmětem obecného zájmu“⁴⁶. Klasická podoba tohoto televizního pořadu, který vznikl v USA a byl rozvíjen zejména v anglosaském prostředí, se vyznačuje tím, že do pořadu jsou zvány populární či veřejně známé osobnosti. Přesto se hosty mohou stát i dosud mediálně neznámí lidé, a to takoví, jejichž vlastnosti či příběhy mohou recipienty oslovit. Současná *talk show* směřuje k divácké atraktivitě a zábavnému rázu pořadu.

Oba pořady se navzájem odlišují svým konceptem a moderátorským přístupem. Společným faktorem je žánr dialogu, a to přesněji neformálního, mediálního dialogu, o němž již byla řeč.

Pořad *Na plovárně*⁴⁷ se nepřetržitě vysílá na prvním programu České televize již od roku 1998. Diváci mají možnost zhlédnout zhruba 22minutový

⁴⁵ Osvaldová, Barbora: *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace*. Praha: Libri, 2007, s. 121

⁴⁶ Tamtéž, s. 209

⁴⁷ Název pořadu je odvozen od místa, kde byly natáčeny první díly, tedy od Občanské plovárny v Praze. Později však bylo natáčení přesunuto do prostředí klubu Avion.

sestřih rozhovoru mezi moderátorem Markem Ebenem a jeho hosty. Do studia si zpravidla zve jednoho hosta, je tomu tak i ve všech analyzovaných dialozích této práce. Nejedná se o klasickou moderní talk show, která je v dnešní době populární, protože nepodřizuje svůj formát zábavnému charakteru. Pořad *Na plovárně* má spíše povahu partnerského rozhovoru/interview⁴⁸ až přátelského popovídání, kdy dochází „k posunu směrem od neosobních, veřejných, institucionálních témat k tématům osobním, soukromým, a tento posun je doprovázen vtipem, humorem, odlehčením, zlidštěním, které však většinou iniciuje moderátor. V těchto více osobních partiích se přísný a rutinní sled otázek a odpovědí narušuje a mnohé repliky ve výměnách nemají charakter otázek a odpovědí, ale jsou to příspěvky k argumentům, vlastní nápady, názory, dodatky“⁴⁹. V této klidné rozpravě na určité téma, určené publiku u televizních obrazovek, moderátor předkládá a specifikuje jednotlivá témata, která budou probírána, klade otázky, uděluje a odnímá svému hostovi slovo a dává mu dostatečný prostor pro to, aby se mohl vyjádřit. Moderátor vyjadřuje porozumění, empaticky vnímá hostovo vyprávění, nepřerušuje jej, nevměšuje se a trpělivě naslouchá. Uvádí televizní diváky do kontextu a vždy je důkladně připraven.⁵⁰ Dbá na to, aby své hosty nezaskočil nepříjemnými či intimními otázkami, díky čemuž vytváří příjemnou, přátelskou atmosféru. Snaží se o bezkonfliktní průběh, vyhýbá se kontroverzním tématům, a tak si pořad udržuje přívětivý ráz. K této skutečnosti silně přispívá samotná osoba moderátora, s jehož jménem se často pojí přívlastky jako slušný, taktní, zdvořilý,

⁴⁸ Interview, obecně rozhovor, je žurnalistická metoda, jak získat informace. Jedná se o dialogický sled otázek a odpovědí, v němž mají partneři jasně stanoveny role tazatele a dotazovaného. Zpovídaná osoba je známá z veřejného života či vyniká v nějakém oboru. (Srov. Osvaldová, Barbora: *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace*. Praha: Libri, 2007, s. 93)

⁴⁹ Müllerová, O.: *Rozhovor s hostem: žánr rozhlasového vysílání na pomezí interview a přátelského popovídání*. In: *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, 2003, s. 153

⁵⁰ Olga Müllerová (2003, s. 133) nazývá tuto odbornou připravenost *seriózní zainteresovaností*. Díky tomu vzbuzuje moderátor u hostů respekt, ti ho považují „za plnohodnotného partnera, hovoří s ním vážně, nesnaží se ho odbýt.“

čehož Marek Eben dociluje svým kultivovaným projevem, decentním vystupováním a vytříbeným jazykem. Díky tomu si udržuje svůj vysoký moderátorský standard. Hovory jsou vedeny vkusně, s úctou k pozvaným hostům, vyznačují se nenuceným a laskavým humorem. On jako moderátor i jeho hosté jsou postaveni na stejnou úroveň, jsou si při rozpravě rovnocennými partnery. Oproti Janu Krausovi nemá Marek Eben potřebu jakýchkoliv osobních exhibicí, dává vyniknout svému hostu a umožňuje mu, aby se prezentoval.

Druhým pořadem, na který jsme zaměřili svou pozornost, je *Uvolněte se, prosím*. Ten se na obrazovkách objevoval v letech 2004 až 2010.⁵¹ Televizní diváci měli možnost shlédnout zhruba 45minutový sestřih talk show, která se naživo odehrávala v prostorách pražského divadla Ponec.

Formát pořadu je charakterizován snahou převést zavedený zahraniční model *late night show* do českého prostředí. *Late night show* je ve světě velmi populární, za průkopníka tohoto typu pořadu je považován Steve Allen, který moderoval pořad *Tonight!* O současnou podobu pořadu se zasloužil Johnny Carson, který se objevoval v pořadu *The Tonight Show Starring Johnny Carson*. Na něj pak navázali Jay Leno, David Letterman a Conan O'Brien.⁵² Kraus přebírá americké schéma, včetně vnitřního členění pořadu i prostředí, v jakém se natáčení odehrává. Na úvod moderátor prostřednictvím monologu glosuje aktuální společenské události (tzv. *stand-up*⁵³), poté zasedne za psací stůl, kde s vtipem komentuje vybrané novinové výstřižky. Poté přichází na řadu interview s hosty, které tvoří hlavní náplň pořadu. Ti usedají na pohovku,

⁵¹ Jan Kraus se po sérii konfliktů s vedením České televize rozhodl natáčení pořadu na veřejnoprávní televizi ukončit a přejít ke konkurenční komerční stanici, kde začal vysílat *Show Jana Krause*. Struktura pořadu zůstala zachována.

⁵² Srov. Foltýn, M.: *Česko po setmění*, <http://www.advojka.cz/archiv/2006/8/cesko-po-setmeni>, cit. 22. 1. 2012

⁵³ *Stand-up* je umělecká forma, kdy komik účinkuje před diváky ve stoje a hovoří přímo k nim.

v pozadí vidíme obraz rozsvíceného velkoměsta. Zajímavým oživením je také kapela, která svými hudebními vložkami zvýrazňuje vtipná místa pořadu a stará se o hudební doprovod. To vše jsou typické atributy původních amerických vzorů, které Kraus využil pro českou mutaci tohoto pořadu.

Diváci oceňují Krausovu pohotovost, bystrost, vtipnost, jeho schopnost improvizace. Oproti pořadu *Na plovárně* je tento formát daleko dynamičtější, svižnější, více neformální. Na druhou stranu se moderátor ke svým hostům nechová příliš zdvořile, ohrožuje jejich tvář, mnohdy se je snaží zesměšnit, ironizuje, používá sarkasmus. Mluvčím neposkytuje tolik prostoru k sebevyjádření jako Marek Eben, není ochoten jim souhlasně naslouchat, naopak tok jejich řeči je často přerušován výpady moderátora a skákáním do řeči, hosté musí bezprostředně reagovat a neustále se přizpůsobovat průběhu komunikační situace. Postava moderátora je dominantní, nadřazená hostům, zde již partneři v komunikaci nestojí na jedné úrovni. Dialogy jsou často konfliktní, a proto je výměna názorů obohacena o „*některé komunikační hodnoty (dramatičnost, napětí, emocionalita)*“⁵⁴.

⁵⁴ Müllerová, O. – Hoffmannová, J.: *Kapitoly o dialogu*. Praha: Pansofia, 1994 s. 21

Praktická část:

4. METODOLOGIE

4.1 Technické údaje excerpovaného materiálu

Jako materiálový zdroj pro naši analýzu slouží soubor textů, který vznikl přepisem audiovizuálních záznamů⁵⁵ mluvených dialogů z pořadů *Uvolněte se, prosím* (celkem 15 dialogů odvysílaných v České televizi během let 2007–2010) a *Na plovárně* (celkem 11 dílů odvysílaných v České televizi v roce 2011). Výběrem rozhovorů se snažíme docílit toho, aby sledované jevy byly analyzovány na pozadí mluvené češtiny posledních pěti let tak, aby podaly obraz o situaci současného řečového úzu. Celková stopáž nahrávek činí přibližně 425 minut, rozsah korpusu činí dle odhadu 66 615 textových slov.

4.2 Popis vzorku

Naším úmyslem bylo, aby materiálová báze představovala dostatečně reprezentativní vzorek, neboť výsledky kvantitativní i frekvenční analýzy jsou úzce vázány na tyto materiálové zdroje. Kvantitativní analýza se snaží sledované jevy vyčíslit, určit četnost výskytu a zastoupení analyzovaných údajů. Tato metoda se zakládá na statistickém zkoumání pomocí analýzy obsahu mediálních sdělení. Vyčíslené jevy se pak budeme snažit interpretovat, neboť bez dodatečného vysvětlení a komentování by statistické údaje nebyly dostatečně validní.

⁵⁵ Všechny nahrávky jsou přístupné na stránkách České televize, ve videoarchivu jednotlivých pořadů – <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani>. Transkripce rozhovorů jsou umístěny v Textové příloze.

Předmětem zkoumání byly rozhovory různorodého tematického zaměření, texty zahrnují jak diskuze na vážná společenská témata, tak i hovory z privátní sféry. Mluvčí jsou poměrně stejnoměrně diferencováni, co se týče jejich profesního i generačního rozvrstvení (mluvčí jsou uznávané osobnosti ve svém oboru, jako lékaři, umělci, architekti, vědci, novináři, spisovatelé, politici, sportovci atd., ale našli bychom mezi nimi i osoby ne veřejně činné, které se dostaly do všeobecného povědomí díky nevšedním činnostem, které vykonávají). Všichni mluvčí češtinu užívají jako rodilí mluvčí⁵⁶, někteří sahají k vyššímu stylovému rejstříku a promlouvají spisovnou češtinou, jiní užívají stylově nižších variet národního jazyka a hovoří češtinou nespisovnou, často čerpají z češtiny obecné. Tyto kódy se mohou v promluvách mluvčích rovněž střídat.

4.3 Metoda přepisu

Pro přepis dialogů jsme neužili přesný *fonetický přepis*, tzn. transkript s využitím mezinárodní fonetické abecedy, ale pro zápis jsme zvolili běžnou sadu písmen české abecedy. Obešli jsme se bez zvláštních značek, pro zápis střídání replik⁵⁷ jednotlivých účastníků rozhovoru užíváme tzv. *řádkový zápis*⁵⁸. Ten se vyznačuje tím, že každá replika je zapsána vždy na novém řádku a je uvozena iniciálami (začátečními písmeny jména a příjmení) mluvčího. Posloupnost v čase je zaznamenána na vertikální ose shora dolů. Tento způsob zápisu se běžně užívá např. u dramatických her. Způsob, jakým jsme zachytili analyzované texty, se označuje jako tzv. *literární přepis*. Ten je pro účely

⁵⁶ Záměrně byli vybráni česky hovořící mluvčí, protože sledujeme vybrané jevy v mluvené češtině, navíc by při překladech z cizích jazyků mohlo docházet k jistým nepřesnostem.

⁵⁷ Replika je „souvislý úsek, který pronese jeden z účastníků rozhovoru, aniž by ho vystřídal nebo přerušil mluvčí jiný.“ (Müllerová, O. – Hoffmannová, J.: *Kapitoly o dialogu*. Praha: Pansofia, 1994, s. 21)

⁵⁸ Srov. Čmejrková, S. – Jílková, L. – Kaderka, P.: *Mluvená čeština v televizních debatách: korpus DIALOG*. In: *Slovo a slovesnost*. 2004, s. 255).

lingvistické analýzy dialogu vhodnější než *ortografický přepis*. Je jakýmsi kompromisem mezi fonetickým a ortografickým způsobem přepisu.⁵⁹ Díky tomuto způsobu přepisu je možné naznačit charakteristické rysy mluvenosti. Je založen na ortografických pravidlech českého jazyka, přibližuje se psané formě jazyka, všímá si však významných odchylek od standardní variety jazyka. Zaznamenává např. nespisovnou podobu slov, protetické hlásky apod. Dále zapisujeme veškeré opakování slov, rektifikaci, modifikovaný pořádek slov ve větě, vyšinutí z větné vazby, nedokončení syntaktických konstrukcí apod. Nesrozumitelné výrazy jsou naznačeny prázdnými kulatými závorkami v textu – (). Zkratky zapisujeme v té podobě, jak byly mluvčím vysloveny, v závorce je pak uvedena jejich náležitá písemná podoba. Cizí slova a vlastní jména jsou zapisována ortograficky, v jejich gramaticky správné písemné podobě. Suprasegmentální a parajazykové jevy (jako např. hezitační a responzní zvuky, smích, zakašlání, slyšitelné nádechy a výdechy) či mimojazykové jevy (jako gesta, pohledy apod.) zaznamenány nejsou, zůstaly nezachyceny, neboť nejsou pro potřeby naší analýzy relevantní. Výsledkem je tak částečně redukováný záznam mediálních dialogů.

⁵⁹ Srov. Čmejrková, S. – Jílková, L. – Kaderka, P.: *Mluvená čeština v televizních debatách: korpus DIALOG*. In: *Slovo a slovesnost*. 2004, s. 250.

5. VLASTNÍ ANALÝZA

5.1 Škála prostředků jistotní modality

V dialozích sledujeme subjektivně modalizované výpovědi, mezi jednotlivými výrazovými prostředky jistotní modality můžeme spatřovat sémantické rozdíly, co se týče stupně přesvědčení o pravdivosti tvrzení z hlediska mluvčího. Přestože škála hodnot těchto prostředků by mohla být odstupňována jemněji, my jsme se rozhodli sledovat dvě hodnoty, a to explicitně vyjádřenou *vysokou* a *neplnou* jistotu mluvčího týkající se platnosti obsahu výpovědi. *Vysoká jistota* představuje hodnotu blížíící se plnému, stoprocentnímu přesvědčení, zbavenému jakýchkoli pochybností, střední a nízké hodnoty jsou pak zastoupeny v množině *neplné jistoty*. Pokud postupujeme od stoprocentní jistoty až k nulové hodnotě, na nejvyšší příčce této stupnice stojí predikátor *vím*, opačný pól představuje epistémický predikátor *nevím*, který stojí až na jejím konci, je totiž exponentem úplné nejistoty, neznalosti.

Toto rozdělení jsme provedli zejména z toho důvodu, abychom zjistili, k jaké hodnotě se mluvčí častěji vyjadřují. Analýzou jsme chtěli zjistit, zda komentují spíše to, že si nejsou jisti tím, co říkají, nebo zda naopak kladou důraz na to, že jsou o pravdivosti své výpovědi plně přesvědčeni.

5.1.1 Přehled nejfrekventovanějších modálních výrazů

V následujícím přehledu zaznamenáváme epistémické modální výrazy, které se vyskytly ve zkoumaných dialozích, jsou seřazeny sestupně podle frekvence. Z tabulky lze vyčíst nejenom celkové zastoupení, ale také četnost v jednotlivých pořadech; hodnoty vysoké a neplné jistoty jsou rozlišeny barevně. Vzhledem k tomu, že oba diskusní pořady jsou koncipovány odlišně,

chceme v této kapitole rovněž prozkoumat, zda jsou mezi nimi velké rozdíly v distribuci modalizátorů, či zda můžeme konstatovat, že užívání modálních prostředků je rovnoměrně rozšířeno v celém korpusu. Nejčtenější prostředky opatříme komentářem a vše budeme demonstrovat na příkladech.

Tabulka č. 1: Nejfrekventovanější modální výrazy (legenda: ■ vysoká jistota, ■ neplná jistota)

výraz	počet výskytů v <i>Uvolněte se, prosím</i>	počet výskytů <i>Na plovárně</i>	celkem
<i>asi</i>	87	93	180
<i>řekl bych/nutno říct</i>	67	69	136
<i>myslím (si)</i>	65	47	112
<i>já nevím</i>	54	44	98
<i>říkat⁶⁰ (cizí mínění)</i>	49	47	96
<i>určitě</i>	39	34	73
<i>já vím</i>	56	16	72
<i>opravdu (doopravdy)</i>	14	57	71
<i>možná</i>	27	31	58
<i>docela</i>	27	25	52
<i>slyšet⁶¹</i>	38	6	44
<i>v podstatě</i>	12	27	39
<i>skutečně</i>	9	24	33
<i>zjistit</i>	11	19	30
<i>muset (epist. mod.)</i>	6	21	27
<i>podle mě</i>	8	16	24
<i>moci (může)</i>	15	7	22
<i>pamatuju (si)</i>	12	10	22
<i>snad</i>	11	10	21
<i>jasně</i>	11	9	20
<i>mít pocit</i>	12	5	17
<i>připadá mi</i>	3	13	16
<i>celkem</i>	8	7	15
<i>fakt</i>	4	11	15
<i>(jak) to ne/vypadá</i>	11	3	14
<i>jistě</i>	9	5	14
<i>přijde mi</i>	8	6	14
<i>zdá se (mi)</i>	11	1	12
<i>mít tušení, tušit</i>	4	7	11
<i>epistémické futurum</i>	2	8	10
<i>prý/prej</i>	7	3	10

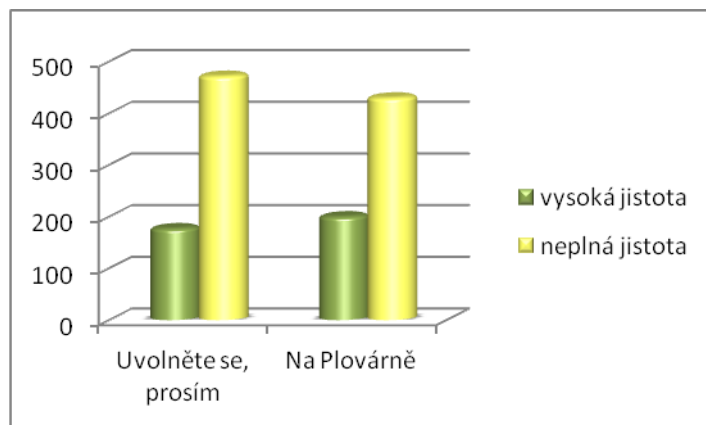
⁶⁰ Sem řadíme sloveso *říkat* a další slovesa s významem předávání informace.

⁶¹ Sem řadíme sloveso *slyšet* a další slovesa s významem přijímání informace.

<i>je (mi) jasné</i>	6	2	8
<i>(jak) ne/vidím</i>	4	3	7
<i>do (jisté) míry</i>	3	4	7
<i>předpokládám</i>	1	6	7
<i>v zásadě</i>	7	0	7
<i>z vlastní zkušenosti</i>	1	6	7
<i>znám</i>	7	0	7
<i>dejme tomu</i>	4	2	6
<i>rozhodně</i>	1	5	6
<i>bůh ví</i>	4	1	5
<i>v každém případě</i>	1	4	5
<i>zřejmě</i>	4	1	5
<i>je možné</i>	2	2	4
<i>jsem přesvědčen</i>	1	3	4
<i>jsem si jist(y)</i>	1	3	4
<i>počítám</i>	0	4	4
<i>jestli se nemýlím</i>	0	3	3
<i>kdo(ž) ví</i>	1	2	3
<i>patrně</i>	1	2	3
<i>uvidíme</i>	3	0	3
<i>bezsporu</i>	1	1	2
<i>j(d)e vidět</i>	2	0	2
<i>mít dojem</i>	1	1	2
<i>podle mého názoru</i>	1	1	2
<i>zdánlivě</i>	0	2	2
<i>bezpochyby</i>	0	1	1
<i>domnívám se</i>	0	1	1
<i>mít (cizí mínění)</i>	0	1	1
<i>možná se pletu</i>	1	0	1
<i>nepochybně</i>	0	1	1
<i>pravděpodobně</i>	1	0	1
<i>tvrdím</i>	1	0	1
<i>údajně</i>	1	0	1
<i>ujišťuji vás</i>	1	0	1

5.1.2 Vysoká vs. neplná jistota

Graf č. 1: Srovnání vysoké a neplné jistoty

Pro větší přehlednost jsme data z tabulky zobrazující nejfrekventovanější modální prostředky zanesli do grafu (*Graf č. 1*). Z něj je zřejmé, že mluvčí mají větší potřebu projevovat své pochybnosti a subjektivní domněnky, než přesvědčovat svého komunikačního partnera o nepopiratelnosti svého tvrzení. Ve více než 70 % případů byl signalizován střední, až nízký stupeň přesvědčení, jen necelých 30 % připadlo na vysokou míru jistoty mluvčího. Tato tendence k oslabování kategoričnosti tvrzení se shodně projevila v obou pořadech. Částečně si ji vysvětlujeme tím, že mluvčí při prezentování vlastního mínění signalizují subjektivitu a individualitu svého názoru, připouští, že by se mohli mýlit, a to z důvodů, které dále rozvádíme v následujících dvou podkapitolách.

Pokud provedeme srovnání, v pořadu *Na plovárně* můžeme vidět mírnou převahu v množství prostředků naznačujících plnou jistotu (201 výskytů ku 178 v pořadu *Uvolněte se, prosím*). V případě druhé sledované hodnoty (neplné jistoty) je poměr vyrovnanější (461 výskytů *Na plovárně* ku 475 výskytům v *Uvolněte se, prosím*).

5.1.2.1 Hedging

Pod pojmem *hedging* rozumíme zdrženlivý odstup mluvčího od toho, co říká, jistou formu ohrazování se, kdy se mluvčí zcela neztotožňuje se svým tvrzením. Má ke svému sdělení výhrady a tímto jej oslabuje. Bere v potaz svého komunikačního partnera a volí takovou formu sdělení, která se mu jeví v tu chvíli nejvýhodnější (ať už proto, že bere na svého posluchače ohledy, či se sám obává jeho reakce, a proto své tvrzení zjemňuje).⁶² Tento jev je sice motivován zejména faktory pragmatickými, avšak do určité míry se prostupuje s epistémickou modalitou, protože stejně jako u modálních prostředků dochází k modifikaci výpovědi, co se týče zeslabování přímočarosti tvrzení.

Př. č. 1: U14; JK (Jan Kraus), EK (Eva Kantůrková)

JK: (...) *co byste udělala jako takový první opatření, kdybyste měla hodně moci, politický?*

EK: *Zrušila bych senát.*

JK: *Zrušila byste senát? A proč? Co vám provedli?*

EK: *No protože máme dvě stě poslanců a jednaosmdesát senátorů na deset milionů. (...) Kdyby snížili počet poslanců na sto, to by úplně stačilo.*

JK: *Ale zase **mně se zdá**, že je to rozdíl, **přece jenom**, ten senát a ta sněmovna. Taky jsou jinak volený, většinově, **zdá se mi**, že má často takovou lepší kvalitativní základnu, ten senát než ta sněmovna. (...) **Já mám pocit**, že to není tak **úplně** k zahazení. **Já osobně**. Vy byste po nich šla ostře, koukám.*

Př. č. 2: P3; ME (Marek Eben), KB (Kateřina Bittmannová)

ME: (...) *V kterém roce to bylo?*

KB: ***Já myslím**, že v sedmdesátém prvním, **jestli se nemýlím**. Ale **možná**, že se **plus mínus** rok, dva, sem, tam. **Asi** dost zavařil.*

⁶² Srov. Čmejrková – Daneš – Světlá: *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda, 1999, s. 195n; Hirschová, M.: *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, s. 179

Příklad č. 1: Oproti hostu volí moderátor rezervovanější formu sdělení, ačkoli navrhovaný postup odmítá. Jediným výrazem vzdoru je užití částice *přece jenom* odkazující ke „*zdůraznění správnosti vlastní výpovědi*“⁶³, jinak se ve velké míře projevuje jeho zdrženlivost, a to zejména ve značné subjektivizaci výpovědi, protože jsou užívána slovní spojení jako *zdá se mi (mně), já mám pocit, já osobně*. Všechny tyto prostředky v sobě nesou modální odstín váhavosti při projevování vlastních úsudků a oslabují závažnost tvrzení.

Příklad č. 2: Tato snížená pravděpodobnost platnosti sdělení je dána zejména nedostatečnou znalostí faktů, mluvčí se již nemůže spoléhat na svou paměť, a své tvrzení proto prezentuje jako subjektivní předpoklad; připouští možnost, že se může plést.

5.1.2.2 Zdvořilost

To, že je vyjadřování mluvčího spojeno s určitou dávkou nejistoty, nemusí být dáno pouze nedostatečnou mírou vědění či přesvědčení, ale může být motivováno také zdvořilostí. Ve výpovědi se ukazuje, s jakou dávkou jistoty mluvčí prosazuje své stanovisko a zda tím projevuje jakousi skromnost či určitou dávku vstřícnosti vzhledem ke komunikačnímu partnerovi. Mluvčí nic netvrdí definitivně, jeho názory mají spíše podobu návrhu. Takové chování, které napomáhá vytvoření příznivějšího prostředí pro diskuzi a které je projevem kooperace a společného komunikačního úsilí, přisuzujeme zejména Marku Ebenovi, výjimečně se ale vyskytuje také v pořadu *Uvolněte se, prosím* (příklad č. 5). Na projevy ohleduplnosti narazíme například tehdy, když si moderátor ověřuje, zda se k němu dostaly správné informace, má pochybnosti, zda jsou fakta správná (příklad č. 3, č. 4).

⁶³ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1994, s. 320 (dále SSČ)

Př. č. 3: P1; ME (Marek Eben), JD (Jan Dungal)

ME: *Vy jste objevil něco, čemu se říká „druhá bifurkace“, říkám to správně?*

JD: *Ano, říkáte to správně.*

Př. č. 4: P3; ME (Marek Eben)

ME: *Vy máte kromě svojí lékařské praxe jako gynekoložka ještě takovou zvláštní oblast činnosti, že vy, **pokud mám správné informace**, vozíte ošetřovatelky do domácnosti. **Je to pravda?***

Př. č. 5: U14; JK (Jan Kraus)

JK: (...) *Ale u vás je zajímavý, že vy jste se **vlastně, dá se říct, možná se pletu**, rozhodla tak **trošku** být spisovatelkou v době, kdy to nebylo jednoduchý, jako že jste zůstala doma a psala, **že jo**. Což v komunismu **asi** nebylo tak snadný, nebo v reálným socialismu, **abysme to řekli přesně**. Protože voni chtěli, nebo **já jsem měl podobnej problém** v tom, že jsem nebyl jaksi zaměstnaný v podniku. A to někdy stačilo k tomu, aby člověk byl podezřelý z příživnictví a podobně. (...)*

V příkladu č. 5 pozorujeme ze strany Jana Krause opatrnost, rozvážnost. Moderátor připouští, že by se mohl mýlit, jeho nejistota ohledně pravdivosti propozice se projevuje v upřesňování, hledání správného výrazu, je podpořena částicí *vlastně* a neosobní deagentizovanou konstrukcí s infinitivem slovesa *říct*, které se obě vztahují ke způsobu formulace povolání hosta, mají funkci jistého vymezení se vůči platnosti sdělení. Tvrzení do značné míry zmírňuje také kvantifikátor *trošku*, který podobně jako jiné zdvořiliny minimalizuje ztrátu, kterou mluvčí posluchači způsobuje.⁶⁴ Moderátor se dožaduje potvrzení o platnosti informace také pomocí dovětky *že jo*, který však může rovněž působit jako kontaktní prostředek sloužící k udržení hostovy pozornosti, popřípadě k vyvolání jeho další reakce. Nakonec se snaží své tvrzení o tom, že stát se spisovatelem za dob komunismu nebylo jednoduché, opřít o osobní

⁶⁴ Srov. Hirschová, M.: *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, s. 182.

zkušenost, spojení *já jsem měl podobnej problém* se tak stává prostředkem evidenciálnosti.

5.1.3 Vysoká jistota

5.1.3.1 Stoprocentní jistota

K manifestaci stoprocentní jistoty slouží epistémický predikátor *vím*, mluvčí dává výslovně najevo, že předkládanou skutečnost zná.

Př. č. 6: P2; ME (Marek Eben)

ME: *Já vím, že vy nerad děláte prognózy... (...) Říkal jsem si, že bych se stejně zeptal, jako **pokud se vám vůbec bude chtít na to odpovědět, nemyslím** prognózu, ale **co si myslíte, jak by tak mohla** Evropa vypadat za dvacet let?*

Příklad č. 6: Moderátor explicitně vyjadřuje své povědomí o tom, že host nerad vyslovuje prognózy, přesto se rozhodne jej o jednu požádat. Hostu dává možnost úniku, odmítnutí (*pokud se vám vůbec bude chtít odpovědět*). Svě tvrzení navíc zjemňuje – to, co se chce od hosta dozvědět, již nenazývá prognózou, ale ptá se na jeho subjektivní úsudek, samotná sémantika slovesa *myslet* je spojena s pravděpodobností, neplnou jistotou, to vše je podpořeno modálním slovesem *moci* ve tvaru kondicionálu, jež naznačuje jisté omezení průkaznosti tvrzení (ne jak *bude* Evropa vypadat, ale *jak by mohla* vypadat).

Významnou převahu, co se týče frekvence, jsme zaznamenali v pořadu *Uvolněte se, prosím*, a to především v replikách moderátora. Predikátor *vím* v komunikaci vyjadřuje další funkce, Jan Kraus tímto způsobem dává hostu najevo, že se mu odpověď nezdá dostačující, podílí se rovněž na signalizaci zřejmosti, zjevnosti, až triviálnosti hostova tvrzení, následkem čehož může být hostova výpověď zpochybňována, až shazována (př. č. 7, 8).

Př. č. 7: U10; JK (Jan Kraus), MCH (Martin Chodúr)

JK: (...) *No ne, tak třeba kamarád má holku, že byste se na ni podíval nějak nebo? To se vám nikdy nestalo?*

MCH: *Tak to se nedělá.*

JK: *To vím, že se to nedělá! (...) Prosím vás, já se vás celou dobu snažím dostat k tomu, co byste udělal z toho, co se nedělá! Jestli byste vůbec něco udělal! Z toho, co se nedělá.*

Př. č. 8: U9; JK (Jan Kraus), DT (David Tůma)

JK: (...) *To si stavíte obydlí, že jo?*

DT: *Táborové obydlí, ano.*

JK: *Pardon, táborové obydlí. A je jiný obydlí než táborový?*

DT: *Tak bydlím i doma normálně.*

JK: *Jo takhle. To vím. Jako já vím, že nejste Viking nepřetržitě.*

Pokud moderátor zvolí formu tzv. inkluzivního plurálu, zahrnující v sobě osobu tazatele i televizní publikum, dává tímto způsobem najevo solidaritu s diváky, ztotožňuje se s nimi, předpokládá, že společně sdílejí stejný stupeň znalostí (př. č. 9).

Př. č. 9: U6; JK (Jan Kraus)

JK: *Ale mně neutečete. Tu biomasu! V tom mám čurbes. Co je biomasa? Abych s tím mohl topit. Neříkejte mi, že to je biologický odpad, to víme.*

5.1.3.2 Ujišťovací postojové komentory

Pokud porovnáme údaje v tabulce označené zelenou barvou, největší nevyrovnanost mezi oběma pořady nacházíme ve výrazech typu *opravdu* (*doopravdy*), *skutečně*, *rozhodně* a hovorového *fakt*. Tyto prostředky, které vykazují vyšší frekvenci v pořadu *Na plovárně*, bývají nazývány postojovými

propozičními komentory, neboť jsou schopny vyjádřit komentář mluvčího k obsahu sdělení.⁶⁵ Otázkou je, jak si počínat při jejich klasifikaci. Jedná se o ujišťovací, potvrzovací (podle SSČ dotvrzovací) částice, jejichž synonymními výrazy v korpusu jsou výrazy *jistě*, *určitě* a hovorové *jasně*, stejnou funkci plní také predikátor *ujišťuji vás*.⁶⁶ Tyto potvrzovací částice jsou schopny signalizovat vysokou míru jistoty mluvčího, uplatňují se při aktu ujišťování, kvůli tomu však bývají některými lingvisty z kategorie epistémických částic vyjímány. My je mezi modální částice řadíme, neboť nepochybně jsou výrazovými prostředky modality, na signalizaci postoje mluvčího se podílejí tím způsobem, že vyjadřují souhlas se sdělením beze známky jakýchkoli pochybností. Jejich funkce může být také kontaktní, v určitých případech jsou výrazem přitakání, názorové shody (př. č. 10),⁶⁷ zájmu, kdy mluvčí dává partnerovi najevo, že mu věnuje svou pozornost, jsou projevem přijetí informace a pobídky k pokračování řeči.⁶⁸ A právě to by mohly být faktory, které podle našeho názoru zapříčiňují vyšší zastoupení ujišťovacích částic v pořadu Marka Ebena. Svou roli může hrát také to, že hosté pořadu *Na plovárně* mají více možností hovořit o tématech, která jsou jim blízká a která dobře znají.

Př. č. 10: P2; ME (Marek Eben), PR (Petr Robejšek)

PR: (...) *To znamená, že jsem si jistý, že ti, na kterých záleželo, tuhleto prognózu nečetli.*

ME: Určitě!

PR: *I kdyby ji četli, tak by se podle ní neřídili.*

ME: Přesně tak!

⁶⁵ Čejka, M.: *Adverbia jako postojové propoziční komentory: typ opravdu*. In: Slovo a slovesnost, 1979, s. 214

⁶⁶ Druhá jmenovaná skupina částic je rovnoměrně rozšířená v celém korpusu, napříč oběma pořady, výraz *určitě* je dokonce neužívanějším prostředkem vyjadřujícím plnou jistotu. Právě tyto partikule tvoří třídu výrazů, které jsou mluvčími užívány frekventovaně a na jejichž výskyt nemá prostředí rozhovoru významný vliv.

⁶⁷ V těchto situacích je naplňována Leechova maxima shody, která se zakládá na rozvíjení shody mezi komunikačními partnery. (Srov. Hirschová, M.: *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, s. 157)

⁶⁸ Srov. Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 65.

Př. č. 11: P11; ME (Marek Eben), BP (Bohdan Pomahač)

ME: *Dovedete si představit, že byste v závěti poskytl svůj obličej k transplantaci?*

BP: *Určitě.*

ME: *Jo?!*

BP: *Celý náš tým jsme řekli hned po první, že **rozhodně** jsme dárci.*

ME: *Fakt?!*

Příklad č. 11: Částice *určitě* vyjadřuje naprostý souhlas s předkládanou situací, host odpovídá okamžitě, beze známky pochybností. Moderátor vyslovuje překvapení, proto je v následující replice hostovo tvrzení ještě podpořeno ujišťovacím komentorem *rozhodně*. Plurálovým tvarem slovesa Bohdan Pomahač zahrnuje sám sebe pod skupinu celého operačního týmu, čímž se svým způsobem chrání, signalizuje tak, že se nejedná jen o nepromyšlené rozhodnutí jednotlivce. Přesto moderátor znovu naváže na předchozí repliku nevětnou strukturou vyjadřující údiv, host je tímto vyzván k reakci, je vyžadováno potvrzení pravdivosti sdělení.

Užití těchto výrazů je pro mluvčího závazkem, v promluvě je motivováno jeho vírou v platnost a ověřenost propozice. Tato víra není nahodilá, je podložena nevyvratitelnými důkazy.

Př. č. 12: P7; MŠ (Milan Šamánek)

MŠ: (...) *Myslím si, že dodneška to pokračuje a z Kardiocentra mám úžasnou radost, protože **fakt** je to **opravdu** pracoviště, které se pohybuje mezi **absolutně** nejlepšími na světě.*

Př. č. 13: U9; JK (Jan Kraus), DT (David Tůma)

JK: *Čili von má jenom dvě kopí jenom a jde!*

DT: *Nebo kámen. To **spíš**.*

JK: *Nebo kámen.*

DT: *V té době ještě **jako moc** kopí nebylo. Kovový teda **rozhodně ne**.*

Příklad č. 12: Mluvčí je lékařem, zakladatelem Kardiocentra, predikátor *myslím si* subjektivizuje jeho tvrzení, pomocí částic *fakt* a *opravdu* potvrzuje pevnost svého přesvědčení, ubezpečuje adresáta, že si za svým názorem stojí. Výrok, že své pracoviště pokládá za nejlepší na světě, zesiluje pomocí intenzifikačního a hodnotícího adverbia *absolutně*.

Příklad č. 13: Moderátor shrnuje předchozí téma dialogu, host (muž, který se charakterizuje jako novodobý Viking) nejprve vyjadřuje slabý odstup od existence kopí v době vikingské a navrhuje místo něj kámen, v další replice se pravděpodobný návrh vyjádřený částicí *spíš* proměňuje v mírné odmítnutí (*jako moc nebylo*), až přechází v plnou jistotu signalizovanou negovaným komentorem *rozhodně*.

Tyto částice jsou mluvčími užívány rovněž v polemických kontextech, v situacích, kdy je vyslovena pochybnost ohledně toho, co tvrdí (příklad č. 14).

Př. č. 14: U10; JK (Jan Kraus), MCH (Martin Chodúr)

JK: *Jak se k vám chovali Slováci?*

MCH: *No strašně dobře, já jsem byl...*

JK: *Ne, pravdu teďkom, pravdu.*

MCH: *Ne, fakt, fakt! Je to pravda, že strašně dobře byli.*

Mluvčí se tímto způsobem zaručuje za pravdivost výpovědi, snaží se svého komunikačního partnera zbavit všech pochyb, proto, budeme-li se držet Searlovy terminologie, by zde neměla být porušena podmínka upřímnosti.⁶⁹

Kopečný používání těchto výrazů ve výpovědi vysvětluje potřebou mluvčího skrývat svou nejistotu sebeujišťováním.⁷⁰ Mluvčí se sice se svým

⁶⁹ Srov. Čejka, M.: *Postavení jistotní modality ve struktuře výpovědi*. In. *Otázky slovanské syntaxe IV/2*, Brno, 1980, s. 59

⁷⁰ Kopečný: *Základy české skladby*. Praha, 1962, s. 117

tvrzením stoprocentně neztotožňuje, přesto jsou informace předkládány jako prostý fakt, aby byla vyvolána iluze toho, že opačná alternativa (neplatnost výpovědi) nepřichází v úvahu.

5.1.3.3 Modální sloveso *muset*

Modální sloveso *muset* ve funkci indikátoru epistémické modality značí vysoký stupeň přesvědčení mluvčího. Se značnou převahou se tento výrazový prostředek jistotní modality vyskytl v pořadu *Na plovárně*, a to téměř výhradně v replikách moderátora. Marek Eben s oblibou užívá tento osobitý způsob kladení otázek (s ustálenou podobou, kdy se modální sloveso pojí s infinitivem slovesa *být*), kterými značí nejenom vysokou míru jistoty (př. č. 15), ale projevuje tak i svou empatii (př. č. 16, 17). Dává komunikačnímu partnerovi najevo, že je schopen vcítit se do jeho prožitků a porozumět jim, což posiluje důvěrnou atmosféru rozhovoru.

Př. č. 15: P3; ME (Marek Eben)

ME: *Když vás jako děti hlídal Mosad, to už muselo být docela závažné, ne?*

Př. č. 16: P7; ME (Marek Eben), MŠ (Milan Šamánek)

ME: *Pane profesore, to musí být radost, když vidíte takovouhle proměnu čísel té statistiky, ne?*

(...)

ME: *To pro vás musel být šok, ne?*

(...)

MŠ: (...) *Takže já v třiatřiceti letech jako absolutní začátečník jsem odjel na Pennsylvánskou univerzitu.*

ME: *To musel být úplně jiný svět, ne, proti našemu zdravotnictví v té době?*

Př. č. 17: P3; ME (Marek Eben)

ME: (...) *On byl z ortodoxní rodiny, Chaim, že jo, to musí být taky pro Češku docela novum, přijít do rodiny ortodoxní?*

5.1.4 Neplná jistota

5.1.4.1 Komentář k nejužívanějším prostředkům neplné jistoty

- *Asi*

Frekvenční seznam ukázal, že částice *asi*, která vystihuje nižší stupeň jistoty a jejíž užití je charakteristické pro mluvený projev, je nejpoužívanější částicí a nejpoužívanějším prostředkem pro vyjádření epistémické modality vůbec. Můžeme konstatovat, že zhruba stejné rozložení četnosti výskytu se vyskytlo v obou pořadech.

Př. č. 18: P3 ME (Marek Eben), KB (Kateřina Bittmannová)

ME: *Jak jste se s vaším partnerem, tedy s Chaimem, jak jste se po těch letech znovu našli?*

KB: *To bylo takový hodně, to je už takový dost tajemno, bych řekla, protože my jsme **vlastně** se seznámili na univerzitě. Tam jsme žili spolu **asi skoro tři roky**. (...) Pak jsem se vdala, pak jsem měla děti, a **já nevím, asi šestkrát, sedmkrát** jsem se stěhovala, a potom, když jsem přijížděla z Izraele, já jsem si nevzala s sebou nic. Gynekologický křeslo, **asi dvě nebo tři knížky** medicíny a blbej plecháček.*

ME: *A jinak nic?*

KB: *Skoro nic. A **asi před třemi lety** jsem začala dělat doma pořádek a narazila jsem na ten hrnek, kterej jsem **vůbec ale vůbec** nepoužívala od té doby. (...)*

Př. č. 19: U15; JK (Jan Kraus), ZP (Zdeněk Pohlreich)

JK: *Je pravda, trošku jsou tam problémy s tím výrazivem. **Že jo?***

ZP: *Asi jo no.*

JK: Teda problémy to nejsou, ale ta vysílací rada, která stejně nemá co dělat, tak z vás je šťastná, protože říká, že se to musí vypírávat. Abyste **asi** neohrozil mravní výchovu dětí. Ale tam to **prej** zase nespadá. Ale tak **já myslím**, že vy se tak vyjadřujete v rámci toho pracovního zápalu, **asi** ne?

Př. č. 18: Jedná se o ukázkou nepřesného vyjadřování kvantitativních údajů s pomocí epistémické částice – **asi skoro tři roky; asi šestkrát, sedmkrát; asi dvě nebo tři knížky, asi před třemi lety**, které se ve sdělení opakuje a kterými mluvčí značí svou nejistotu. Host nepovažuje za nutné uvádět tato čísla exaktně, neboť to není v této situaci bezpodmínečně nutné a ani to nebrání pochopení sdělení. V této výpovědi je navíc neurčitost vyslovovaných údajů posílena příslovcem *skoro* znázorňujícím nezaručenost, přibližnost informace, výraz *já nevím* rovněž zpochybňuje následující tvrzení. Dále se zde uplatňuje částice *vlastně*, která má význam specifikující, zpřesňující, a částice *vůbec*, pomocí jejíhož záměrného opakování je značně zesilován zápor slovesa *používat*, má stejnou funkci jako ujišťovací částice v kladných větách.

Př. č. 19: Moderátor otevírá téma vulgární mluvy Zdeňka Pohlreicha v televizním vysílání, formuluje jej jako „problém s výrazivem“ a domáhá se potvrzení platnosti informace. *Asi* v odpovědi hosta je výrazem neochotného souhlasu. Následuje replika, v níž moderátor vyslovuje subjektivní soudy; k tomu, že se jedná o domněnku, odkazuje právě částice *asi*; *prý* naznačuje, že se jedná o přejatý názor. V závěru částice *asi* proniká do pozice dovětky, plní funkci presumptivní částice, která předjímá pravdivost obsahu výpovědi.⁷¹

Tento výraz mluvčí užívají také pro zmírnění váhy svého tvrzení, pokud si nejsou zcela jisti (př. č. 20), dále při zevšeobecňování, pokud se nemohou zaručit za platnost sdělení (př. č. 21), nebo při opatrné výhradě (př. č. 22), částice *asi* může v sobě nést také odstín pochybnosti (př. č. 23).

⁷¹ Srov. Grepl, M. – Karlík, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 462

Př. č. 20: P10; ME (Marek Eben), PH (Petr Hlaváček)

ME: (...) *Stejně jako náš dnešní host, který je asi naším největším odborníkem přes boty* (...)
(...)

PH: *Tam je asi nejznámější ten případ lotosových květů v čínské obuvi* (...)

Př. č. 21: U5; JK (Jan Kraus)

JK: (...) *ty kromě toho, že seš herec, což asi všichni vědí* (...)

Př. č. 22: U8; DK (Daniela Kovářová)

DK: *Ze statistik by asi vyplynulo něco jiného.*

Př. č. 23: U11; JK (Jan Kraus)

JK: *Kulatý, tak hranatý oči asi málokdo má.*

Co se týče postavení ve větě, tyto výrazy často determinují přísudkovou část, částice *asi* může stát v kterékoli části věty, v antepozici i postpozici, takže se může dostat až na konec věty (př. č. 24, 25).

Př. č. 24: U11; JK (Jan Kraus)

JK: (...) *Což v kriminále je to určitéj benefit, kterýho si člověk váží asi.*

Př. č. 25: U5; JK (Jan Kraus), VV (Václav Vydra)

JK: (...) *Ale kromě toho hraješ v Divadle na Vinohradech, že jo?*

VV: *Ano, kromě toho hraju, dvanáct let asi.*

- *Říct, říkat*

Lexikální význam slovesa *říkat*, jenž SSČ charakterizuje jako *sdělovat něco slovy*, může být v závislosti na komunikačním záměru mluvčího oslaben, následkem toho se pak tyto prostředky nezapojují do syntaktických vztahů a získávají charakter (větných i nevětných) ustálených, frazeologizovaných

obratů. Rulíková je nazývá *autorskými komentujícími poznámkami*,⁷² mohou se vymezovat vůči platnosti obsahu sdělení či se mohou týkat způsobu, jakým mluvčí formuluje své sdělení.⁷³

Tvar slovesa v 1. osobě singuláru poutá pozornost k osobě mluvčího, k projevování jeho vlastního mínění. V korpusu nalézáme několik podob, odlišených podle slovesného způsobu – v indikativu (*říkám*) či varianta se zvratným zájmenem (*říkám si*),⁷⁴ nebo kondicionálu (*řekl bych*), či spojení infinitivu s modálním slovesem (*musím říct, měl bych říct, nemůžu říct, nechci říct*),⁷⁵ mezi nimiž nacházíme významové rozdíly.

Zatímco indikativ slovesa *říct* naznačuje jistotu mluvčího (př. č. 26, 27), prostřednictvím kondicionálu je vyslovován odstup či nejistota (př. č. 28), tvrzení je předkládáno jako neurčité, hypotetické.

Př. č. 26: U12; RZ (Robert Záruba)

RZ: *Ne z toho zápasu, ale protože ono to je to **docela** hodně času. **Já říkám**, že dobrá příprava má trvat osmnáct hodin na zápas.*

Př. č. 27: U12; ME (Marek Eben)

ME: *Tak si říkám, že to **musíte** nějakým způsobem dózovat, **že?***

Př. č. 28: U13; JK (Jan Kraus), IK (Ivan Klíma)

JK: *A **myslím si**, že dneska se ty rozdíly **trošku** ztratily. Dneska se to slučuje všechno v to, že, kdo vlezl do komunistický strany, byl zločinec. Ale vony vaše pohnutky byly **asi trošku** jiný, **že jo?***

⁷² Rulíková, B: *Parenteze v současné češtině*. Praha: Academia, 1973

⁷³ Sloveso *říkat* může rovněž reflektovat cizí mínění, o tom více v kapitole 5.1.5 *Cizí mínění a evidencialita*.

⁷⁴ Tento tvar slovesa *říct* většinou odkazuje k vnitřní řeči mluvčího, který hodnotí situaci a referuje o svých myšlenkách.

⁷⁵ Mluvčími jsou vyjadřovány voluntativní kategorie, např. nezbytnosti, očekávanosti, úmyslu.

IK: *Tak dalo by se spíš říct, že byl pitomec než zločinec. Pak člověk pochopil, že to byla zločinecká organizace. To pochopil poměrně... To trvalo několik let.*

JK: *Kdy vy jste si tak poprvé řekl: „Vono to vypadá na zločineckou.“*

IK: *Já bych řekl, když jsem slyšel o těch Stalinových zločinech.*

Př. č. 29: P8; EJ (Eva Jiříčná)

EJ: (...) *A musím říct, že to opravdu byl jeden z nejkrásnějších projektů. (...) Já vopravdu musím říct, že já jsem za všechno vděčná.*

Př. č. 26: *Docela* v sobě obsahuje význam adverbia *dost*, které je v následující výpovědi číselně specifikováno, mluvčí prezentuje tento fakt jako své subjektivní přesvědčení, které je potvrzeno osobními prožitky a zkušenostmi.

Př. č. 27: I v tomto případě sloveso *říct* signalizuje zaručenost tvrzení, tím spíš, že je sdruženo s modálním slovesem *muset*, které zdůrazňuje platnost propozice.

Př. č. 28: Moderátor vyjadřuje mírný odstup od svého tvrzení, a to pomocí predikátoru *myslím si*, epistémické částice *asi* či opakovaně užitého kvantifikátoru *trošku*, které redukuje, relativizují platnost sdělení. V hostově odpovědi je neosobní konstrukce *dalo by se spíš říct* prostředkem korekce komunikačního partnera, výrazem návrhu vhodnější formulace. Prostřednictvím generalizace pak host svou myšlenku dále rozvíjí. Moderátor v následujícím dotazu užívá slovesa *říct* ve významu *poznání, uvědomění si*. Host navazuje podmíněným výrokiem, který není předkládán jako zcela zaručený.

Př. č. 29: Spojení slovesa *říct* s modálním slovesem *muset* má podobu syntakticky nezačleněné vsuvky, komentáře mluvčího ke sdělení, který

podtrhuje skutečnost, že se mluvčí s předkládaným faktem ve velké míře ztotožňuje. Ujišťovací komentor *opravdu* zavazuje adresáta k pravdomluvnosti.

Tvar imperativu 1. osoby plurálu *řekněme* oslabuje kategorické tvrzení, mluvčí připouští jinou možnost, sémanticky se přibližuje výrazu *možná*. Podle SŠČ odpovídá částici *třeba* (příklad č. 30).

Př. č. 30: P5; TR (Tomáš Rousek)

TR: (...) *Třeba* když se podíváte na tu Vesmírnou odyseu znova, jo, a voni letěj na Jupiter, tak tam ten velitelskej obytnej modul má **tvar nějaký koule**, kde voni tam chodí uvnitř v **takovým jako** prstenci. Jenže ten prstenec má **průměr řekněme** dvacet metrů, a **třeba** tam šplhá po žebříku. (...) Zatímco když uděláte hodně dlouhý vlákno, **řeknu poloměr** tři sta metrů, jo, tak potom tam máte prostředí, který se chová podobně jako tady na Zemi, že jo, bez nějaké takovéhle zrady.

Př. č. 30: V tomto případě výraz *řekněme*, shodně s tvarem futura *řeknu*, skutečně značí přibližnost vyjadřovaných kvantitativních údajů či podobně jako částice *třeba* naznačuje libovolnost, nerozhodnost. Vágnost tvrzení je podpořena neurčitými slovními spojeními typu *tvar nějaký koule, takový jako prstenec*.

Jak vyplynulo z našeho pozorování, mluvčí raději volí podobu osobního vyjádření, v korpusu však najdeme hned několik podob deagentizovaných, neosobních konstrukcí: *dá se říct, dalo by se říct, nutno říct, popravdě řečeno* či všeobecné, zobecňující vyjádření *člověk si říká*.

Př. č. 31: P11; ME (Marek Eben), BP (Bohdan Pomahač)

ME: *Dovedete si představit, že byste se vrátil zpátky, že by...?*

BP: *Do Čech?*

ME: *No.*

BP: *Já myslím, že v současné době je to poměrně těžké si představit, popravdě řečeno. Protože mám výborné podmínky, dělám, co mě baví. Je to tak nějak rozjetý vlak, z kterého není důvod tak nějak vystupovat nebo přesehat. Takže momentálně o tom ani nepřemýšlím. Ale jak se říká, někdy*

přijde nečekaná nabídka v životě, člověk se s tím musí nějak vyrovnat, kdo ví, třeba se to jednou stane. Ale zatím to nevidím v dohledné době za něco, co bych vážně promýšlel.

Př. č. 31: Mluvčí vyjadřuje zdvořilé odmítnutí, signalizuje distanci, nedovede si nabídnutou situaci představit, zároveň díky tomu získává čas při rozmyšlení odpovědi. Výpověď je prezentována jako upřímná (*popravdě řečeno*), má podobu hypotetického úsudku, který je dokreslován neurčitými příslovci (*tak nějak*) či částicí *kdoví*, která je ekvivalentem predikátoru *nevím* a signalizuje naprostou neznalost, ve spojitosti s částicí *třeba*, jež nevylučuje možnost, že by se situace mohla změnit, je výrazem naděje. Mluvčí však nakonec dospívá k tomu, že své domněnky zavrhuje, výraz *nevidím* je prostředkem zamítnutí.

- *Myslím (si)*⁷⁶

SSČ vykládá význam slovesa *myslet (si)* v pozici epistémického indikátoru takto: „*mít názor, přesvědčení, chápat něco nějak, mínit, (...) domnívat se, soudit*“, jako modální prostředek podle něj vyjadřuje *nejistotu* a *malou pravděpodobnost*.⁷⁷ Pokud se v dialozích vyskytlo sloveso *myslet* ve svém základním významu, tj. *přemýšlet, zabývat se v myslí, mít na myslí* apod., bylo ze statistiky vyloučeno.

Výraz *myslím (si)* patří mezi nejfrekventovanější typ prostředků, které dokreslují subjektivní modální postoj mluvčího, hodnota odpovídá zhruba 50% jistotě. Co se týče početního zastoupení, převahu jsme zaznamenali v pořadu Jana Krause, v celém korpusu se výraz objevil celkem 112 ✕, z toho 65 ✕

⁷⁶ Do statistiky jsme zahrnuli pouze tvary v 1. os. sg. V dialozích se často vyskytoval také tvar slovesa *myslet* v 2. os. pl. – *myslíte*, objevující se v naprosté většině v otázkách moderátorů, a to konkrétně 9 výskytů v pořadu *Na plovárně*, 23 výskytů v *Uvolněte se, prosím*. Tento případ však nesouvisí s vyjadřováním vlastního názoru, tazatel tím, jak svou otázku položí, dává najevo, že nepředpokládá jistou odpověď.

⁷⁷ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1994, s. 191

v pořadu *Uvolněte se, prosím* a 47 * v pořadu *Na plovárně*. Částečným vysvětlením by mohlo být to, že v pořadech typu partnerského rozhovoru, kde mají mluvčí více prostoru pro rozvinutí svých názorů, se při argumentaci dává přednost aditivním parataktickým konstrukcím před hypotaktickými řetězci *myslím si..., protože...*⁷⁸ V talk show *Uvolněte se, prosím* již hosté tolik příležitostí nedostanou, jsou znejistěni, a proto mohou preferovat tento prostředek signalizující omezenou platnost výroku plynoucí ze subjektivního přesvědčení a hodnocení mluvčího.

Př. č. 32: U15; JK (Jan Kraus), ZP (Zdeněk Pohlreich)

ZP: *Já si **jakoby** myslím, že vlastně ty dražší jsou zbytečně moc drahý, jo. **Já si myslím**, že strašně tady chybí taková ta střední kategorie těch hospod, kde lidi z nějaký střední třídy, který jsou ochotný utratit nějakou rozumnou částku za ten oběd, tak, nebo za to jídlo, tak nemaj moc na vybranou.*

JK: *Co je taková rozumná částka za oběd?*

ZP: *Rozumná částka za oběd, **si myslím**, jsou tři čtyři stovky.*

Př. č. 33: P9; ME (Marek Eben), SS (Svatopluk Svoboda)

ME: ***Myslíte si**, že se dočkáme jednou toho, že by se dala spojit přerušená mícha? Spousta vozičkářů **zřejmě** na ten den dost netrpělivě čeká.*

SS: *Já na tohle to **nedokážu dost dobře odpovědět**, protože **já si myslím**, že prostě vlastnost nervové tkáně bohužel je taková, že není schopná regenerace (...) **Já si myslím**, že to **asi není** technicky **možné**.*

Př. č. 34: U1 ; JK (Jan Kraus), TD (Tereza Duchková)

JK: *Ale tím se tam žije, pak jsou z toho ty různé řevnivosti a odchody zpěváků a zpěvaček a herců a hereček, že když nehrajou první...*

TD: ***Tak já myslím**, že normální lidi s tím nemají problém.*

JK: *Normální lidi, ne jo? Čili jenom herci a zpěváci?*

TD: *No ne, někteří herci a zpěváci s tím mají problém, ale já se s tím **setkala jenom jednou v životě**, takže **si myslím**, že to není pravidlo.*

⁷⁸ Srov. Čmejrková, S.: Výraz *myslím* v psaném a mluveném textu. In: *Grammar&Corpora, Gramatika a korpus 2007*. Praha: Academia, 2008, s. 339

Př. č. 32: Vidíme, že host své tvrzení podává s omezenou platností, navenek se s ním neztotožňuje, zřejmě proto, že se obává, jak bude jeho komunikační partner reagovat, výraz *já si myslím* doplněný o příslovce *jakoby* v sobě navíc nese odstín zdánlivosti.

Př. č. 33: Moderátor od hosta požaduje osobní stanovisko, *zřejmě* ve výpovědi má význam určitého stupně jistoty, je ekvivalentní s částicí *určitě*, *nepochybně*, avšak není s nimi zcela synonymní, neboť značí jistou obezřetnost. Host však není schopen na takovou otázku odpovědět, predikátor *myslím si* v této výpovědi značí neurčitost, až jakousi vyhýbavost, host v závěru navrhanou hypotézu, ač s nízkou mírou jistoty, zamítá. V takovýchto případech může být porušována maxima kooperativnosti, je-li od hostů vyžadován jednoznačný názor.⁷⁹

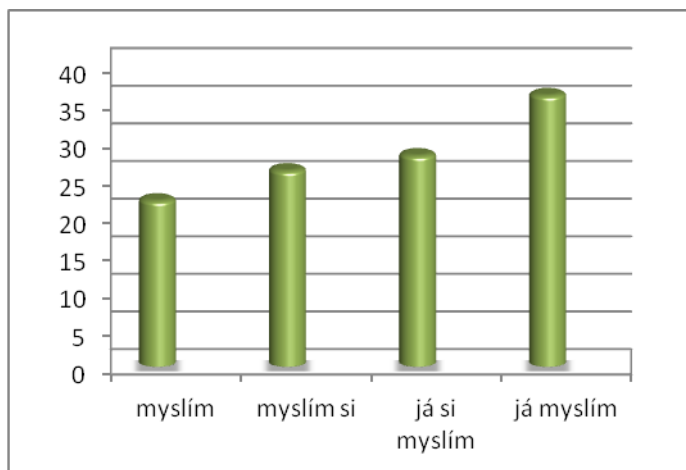
Př. č. 34: Sloveso *myslím* může naznačovat neshodu a fungovat jako mírný projev nesouhlasu. Host do svých argumentů zahrnuje rysy evidenciálnosti, staví na osobních zkušenostech.

Co se týče formální stránky, v celkovém součtu má převahu plná forma s osobním zájmenem *já* (viz *Graf č. 2*). Vysoká frekvence osobního zájmena je dána značnou mírou subjektivity, neboť oba pořady jsou postaveny na sebezprezentaci pozvaných hostů, kteří vypovídají o svých názorech a zkušenostech. Byly započítány pouze tvary přítomného času, výskyty nemající formu prezentu aktiva byly ze statistiky vyloučeny, protože predikátory vyjadřují aktuální modální postoj mluvčího pouze v čase promluvy. „*Jestliže mají*

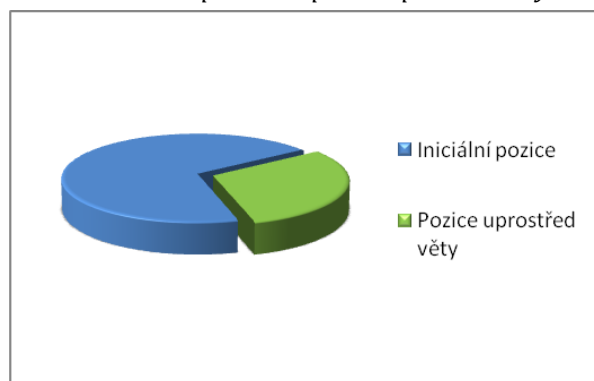
⁷⁹ Srov. Čmejková, S.: *Výraz myslím v psaném a mluveném textu*. In: *Grammar&Corpora, Gramatika a korpus 2007*. Praha: Academia, 2008, s. 342.

formu času minulého (...), stávají se součástí propozičního obsahu výpovědi; mají funkci deskriptivní.⁸⁰

Graf č. 2: Formální podoba výrazu *myslím (si)*

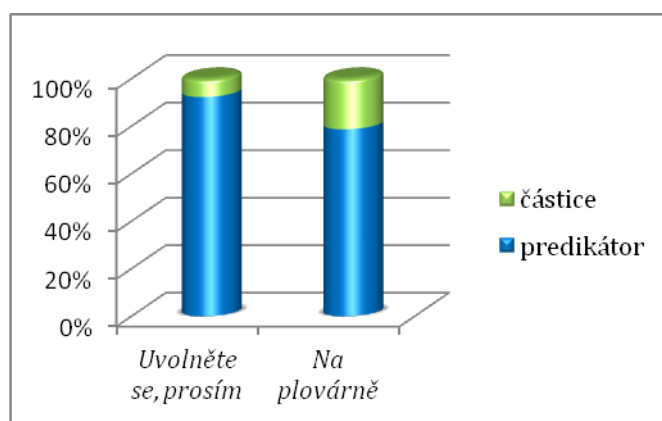
Graf č. 3: Iniciální pozice vs. pozice uprostřed věty

Jak si můžeme povšimnout z grafu (Graf č. 3), výraz *myslím (si)* je v téměř 70 % případů umístěn na začátku výpovědi, v iniciální pozici, kdy uvozuje (zpravidla za přítomnosti spojky *že*) vedlejší větu předmětnou. Postavení na počátku výpovědi se projevilo jako nejobvyklejší.

⁸⁰ Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 340

Graf č. 4: Částice vs. predikátor u výrazu *myslím (si)*

U výrazů *myslím, tuším* apod. dochází k tomu, že ztrácejí svou větnou platnost a klesají na úroveň částic.⁸¹ Mnohdy mohou nabývat až povahy vycpávkových slov, při nedostatečné výpovědní perspektivě, kdy se mluvčí snaží vyplnit mezeru, získat čas při hledání vhodného výrazu (př. č. 35). Mohou působit také jako rytmiizační prvek v promluvě. V případě našeho excerpovaného materiálu se však častější variantou stala primární realizace výrazu *myslím*, a to jako postojového predikátoru ve větě hlavní (viz *Graf č. 4*).

Př. č. 35: U14; JK (Jan Kraus)

JK: *Ale u vás je zajímavý, že vy jste vlastně z rodiny, kde váš pan otec byl **myslím** novinář a paní maminka spisovatelka.*

- *(Já) nevím*

Jak již bylo řečeno, tento modální prostředek představuje nulovou hodnotu jistoty mluvčího na naší stupnici, mluvčí prostřednictvím něj oznamuje svou nevědomost (př. č. 36), kromě podoby ve tvaru 1. osoby singuláru lze užít také deagentizovanou konstrukci (př. č. 37). Výraz může naznačovat nerozhodnost mluvčího (př. č. 38).

⁸¹ O tomto více v kapitole 5.2.1.1 věnované partikulizaci epistémických predikátorů.

Př. č. 36: P6; JH (Jiří Holeček)

JH: *To už si nepamatuju, jestli zrovna to bylo, když prohráli, nebo my, to nevím. (...)*

Př. č. 37: P10; PH (Petr Hlaváček)

PH: (...) *Vlastně je to nález kostry a v oblasti nohou jsou něco jako knoflíky, takže předpokládáme, že se tam něco zapínalo. Jestli to byla obuv, nebo to byla jen nějaká dekorace lýtka, to se neví. (...)*

Př. č. 38: P1; JD (Jan Dunge)

JD: *Základní potraviny si bereme, což je, já nevím, rýže, špagety, rum a víno a vostatní indiáni jako loví. (...) (...)*

JD: *Indiáni jsou naprosto... teda indiáni je široký pojem, protože voni jsou různí, to je, jako kdybyste řekl, já nevím, třeba Evropani.*

(...)

JD: *Pro mě to malování je způsob, jakým se přibližuji té přírodě, protože příroda je pro mě opravdu bych řekl zásadní duchovní hodnota. Je to pro mě jako začátek i lidský kultury, pro mě je příroda to samé jako Rembrandt, Mahler, nebo já nevím, co si vyberete, to je jedno, prostě cítím stejný pohnutí. (...)*

Př. č. 36: Důvodem neznalosti, nejistoty mluvčího je omezená paměť, odstín pochybnosti v sobě nese i spojka *jestli*.

Př. č. 37: Mluvčí, odborník na obuv, komentuje výzkum kosterních pozůstatků, avšak nález není schopen přesně pojmenovat, proto užívá vágních výrazů (*něco jako*). Aby nemohl být obviněn z toho, že podává neověřená fakta, zahrnuje svou osobu pod celou skupinu výzkumníků (*předpokládáme*). Věta uvozená spojkou *jestli* je výrazem hledání subjektivního, pravděpodobného vysvětlení; neosobní konstrukcí (*to se neví*) mluvčí značí, že nemůže předložit konkrétní informaci, neboť je neznámá nejen jemu, ale všem výzkumníkům.

Př. č. 38: Původní význam slovesa *nevědět* je stírán, Jan Dungel výraz často užívá ve významu libovolnosti (což je podpořeno slovním spojením *to je jedno* v závěru repliky), až určité váhavosti; *nevím* se stává synonymem příslovce *třeba*, mluvčí připouští existenci všech uvedených možností. Podobně jako u výrazů *myslím*, *tuším* ale může být jeho lexikální význam natolik oslabován, že se může stát vycpávkovým slovem. Propozice není prezentována jako objektivně platný fakt, ale jako subjektivní úhel pohledu mluvčího, to je zdůrazňováno častým užitím osobního zájmena (*pro mě*).

Výraz *nevím* má schopnost relativizovat sdělení, může být mluvčím užit tehdy, pokud se snaží odvést pozornost od tématu, které mu není příjemné, signalizuje vyhýbavost (př. č. 39). Může být (ve spojení se spojkou *jestli*) užit také jako prostředek ironie, silné pochybnosti (př. č. 40).

Př. č. 39: U8; JK (Jan Kraus), DK (Daniela Kovářová)

JK: *Vy máte trošku takový mediální obraz, jak jsem si všiml, teda ne přímo s láskou spojený, ale zejména se sexem. Jak se vám to přihodilo?*

DK: *Nevím, jak jste na to přišel.*

Př. č. 40: U7; JK (Jan Kraus), DV (Daniel Vaněk)

DV: *(...) Z vás odpadávají buňky, že jo, takhle, jak spolu mluvíme. Já tady nechám hromadu svejch buněk. Vy je nevidíte.*

JK: *Nevím, jestli nejste jedinej, kdo tady tohleto. Zatím tady nikdo nic nikdy nenechal.*

- *Možná*

Zaujímá na škále modálních prostředků zvláštní postavení. Mluvčí současně připouští platnost i neplatnost výpovědi, uznává i jinou než uváděnou

možnost. Ekvivalentem je souvětne vyjádření se spojením *je možné*, či modální sloveso *moci* (a to užitě v indikativu, i kondicionálu).

Př. č. 41: P10; PH (Petr Hlaváček)

PH: (...) Protože to **možná** taky je málo známo – lidská noha je nejstarší vývojově ustálená část našeho těla.

Př. č. 41: Částice *možná* (stejně jako *prý*, *pravděpodobně*, *jistě*, *patrně* atd.) je svým původem vložená věta. Jedná se o pokleslou, lexikalizovanou vsuvku, která vznikla vypuštěním uvozovacího slovesa. Komárek tvrdí, že se jedná o „kondenzáty samostatných propozic, začleněné do jiné propozice“.⁸² Výpověď tohoto typu je dvouzákladová, mluvčí říká: *Tato informace je málo známá. Považuji za možné, že tato informace je málo známá.*

Př. č. 42: U5; JK (Jan Kraus), VV (Václav Vydra)

JK: *Mně vždycky říkali*, že vypadám, jako kdybych byl syn paní Medřický⁸³, a když jsem s ní hrál, já jsem s ní hrál u Němců a hrál jsem jejího syna.

VV: *Mně to přijde*, že **spíš, jakože** když tak bys byl synem Václava Vydry⁸⁴. (...) Jako **nevím**, **možná** jako psychicky duševně jo, ale fyziognomicky **mně spíš připadáš** jako Vydra.

Př. č. 43: U7; JK (Jan Kraus), DV (Daniel Vaněk)

JK: *Dámy a pánové, naším dalším hostem je Daniel Vaněk! Pane Vaňku, jak byste se přesně nazval? Měl bych říct pro nás laiky – specialista na dé en á (DNA).*

DV: *Forenzní genetik, **možná**.*

(...)

JK: (...) *Ale co to znamená forenzní?*

DV: ***Možná** ten překlad by byl „aplikace vědy pro vysvětlení nějakých otázek spojených s právním systémem“.*

⁸² Komárek, M.: *Příspěvky k české morfologii*. Olomouc: Periplum, 2006, 231n.

⁸³ Pozn. autora: Dana Medřická (1920–1983), matka hosta Václava Vydry.

⁸⁴ Pozn. autora: Host míní svého otce, Václava Vydru (*1902).

Př. č. 44: U10; JK (Jan Kraus), MCH (Martin Chodúr)

JK: *Ne? A jak se na vás teda pozná, že jste rozčilenej?*

MCH: *Třeba zrudnu.*

JK: *Čili vy jste jenom červeněj, ale pořád působíte klidně? (...) No přidáte na hlase, **asi trošku ne?***

MCH: ***Možná, možná trošičku.***

Př. č. 45: P8; EJ (Eva Jiřičná)

EJ: (...) *Když jsme tu soutěž posuzovali, tak jsem si říkala, že to bude **možná** za pět let, (...) ted' **si myslím**, že **možná** to bude trvat daleko víc. (...) A mnohým lidem se ten výsledek jistě nebude líbit. Tak to ale vždycky bylo v historii. **Možná**, že ten kostel svaté Anny se taky třeba mnoha lidem nelíbil. Tenkrát. Poněvadž byl vysoký, tenký, úzký. **Kdož ví?***

Př. č. 42: Moderátor se snaží hosta skrze reprodukci cizího mínění přesvědčit o tom, že v dětství vypadal jako syn hostovy matky. Host toto tvrzení váhavě odmítá, nevolí přímé vyjádření nesouhlasu, své tvrzení zjemňuje, což je motivováno zdvořilostí, ohleduplností ke komunikačnímu partnerovi – oba účastníci v komunikaci jsou si blízcí (což se v rozhovoru projevuje i tím, že si tykají). Výrazy *nevím* a *možná* v této výpovědi tedy neslouží jako prostředky pro vyjádření snížené míry jistoty mluvčího, ale host se jejich prostřednictvím snaží navrhované propozici přisoudit alespoň část pravdy, připouští, že by snad moderátor mohl být podobný jeho otci, či se jeho matce přibližovat alespoň po duševní stránce. Sdělení hodnotí subjektivně, předkládá jej jako své osobní stanovisko (*přijde mi, připadáš mi*).

Př. č. 43: Host nejprve pomocí výrazu *možná* koriguje, zpřesňuje moderátorovu definici, z jeho projevu je však znatelná nízká míra sebeprosazení se. To lze vidět i v jeho vymezení slova forenzní, výrazem *možná* (užitým

společně s kondicionálem) poukazuje na svou skromnost, minimalizuje vlastní prospěch.⁸⁵

Př. č. 44: Host se v rozhovoru prezentuje jako velmi mírný člověk, který se chová klidně za každých okolností, a to i při hádce. Navenek sice přiznává, že je schopen alespoň zvýšit hlas, ale z formy jeho výpovědi je patrné, že tato možnost je jen velmi málo pravděpodobná, důkazem je opakované užití částice *možná* a utvoření sekundárního deminutiva *trošičku*, namísto relativizujícího kvantifikátoru *trošku* obsaženého v otázce, čímž je výsledný dojem ještě posilován. I podoba moderátorovy otázky vypovídá o tom, že ani sám tazatel v existenci této varianty nevěří.

Př. č. 45: Mluvčí uvažuje nahlas, nezná přesná fakta, snaží se nabídnout alespoň subjektivní odhad, *možná* je v tomto případě výrazem hypotetické úvahy (*možná* se tak stane za pět let, ale *možná*, že to bude trvat déle). V dalším případě je užití částice *možná* signálem snížené jistoty, efekt je posílen řečnickou otázkou v závěru repliky.

- *Modální sloveso moci*

Pokud se v dialogu vyskytnou modální slovesa, je třeba důsledně rozlišovat, zda jimi mluvčí skutečně vyjadřují svou míru jistoty, nebo je pomocí nich signalizována modální kategorie nutnosti či možnosti. Někdy není snadné určit hranici mezi modalitou epistémickou a voluntativní, sémantika je určována kontextem, někdy může napomoci i intonace.

⁸⁵ V tomto případě vyhovuje Leechově maximě velkorysosti. (Srov. Hirschová, M.: *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, s. 157)

Př. č. 46: U2; JK (Jan Kraus), IS (Ivana Svobodová)

JK: *Druhá věc je, jak **je možný**, že tam tolik lidí se voklamalo? Rozumíte, s tou dvaatřicetiletou paní se dělalo, že je jí třináct. A soud to potvrdil a v Klokánku ji přijali, že jo.*

IS: Bůhví, *kdo byl u soudu. U soudu **mohlo být** jiné nastrčené dítě. To **my nevíme**. Tam je více dětí v tom. Někdo **musel** dát rentgen kostičky, aby se potvrdilo, že je jí třináct. Někdo **musel**...*

Př. č. 46: Moderátor v otázce užívá modálního slovesa *moci* v jeho primární funkci (signalizuje objektivní možnost). V replice hosta již příslušnost modálního slovesa k určitému typu modalit není tolik zřejmá. *Moci* může kromě prosté možnosti signalizovat také hodnotu epistémické modalit, zejména vzhledem k tomu, že celá výpověď hosta nese známky nejistoty a pochybností. V tom případě by se tvrzení hosta dalo parafrázovat např. takto: U soudu *možná* bylo nastrčené dítě, *ale možná* taky *ne*, tato informace není známa. I užití modálního slovesa *muset* by se dalo chápat dvojnásobem, a přestože není snadné jednoznačně rozhodnout, zda mluvčí tímto způsobem naznačuje, že někdo *určitě* poskytl rentgen kostí, či zda vyjadřuje objektivní nutnost (tedy modalitu voluntativní), přikláníme se spíše k druhé uvedené možnosti.

Př. č. 47: P3; ME (Marek Eben), KB (Kateřina Bittmannová)

ME: *Jakou jste měla vojenskou odbornost, k čemu vás nasadili?*

KB: *No, já jsem zpívala na vojně.*

(...)

ME: *To znamená, objížděli jste základny. To **mohla** být docela příjemná vojna, ne?*

Př. č. 47: Slovním spojením *to znamená* moderátor shrnuje předchozí sdělení. Modální sloveso *moci* v jeho otázce značí střední míru jistoty; signálem

toho, že je užito ve funkci epistémického modalizátoru, je to, že jej lze nahradit modální částicí, např. *asi*.

- *Snad*

Tato modální částice je stejnoměrně rozšířená v obou pořadech.

Př. č. 48: U13; JK (Jan Kraus), IK (Ivan Klíma)

IK: (...) *Já strašně furt všechno přepisuju. Každý fejetonek vždycky píšu aspoň dva, tři dny.*

JK: *A čtete to třeba vaší paní?*

IK: *Někdy jo, jak má čas. Ale většinou to čte. Ona je velice přísný kritik, takže to je dobrý.*

(...)

JK: *Ale tak vona to už čte léta. Tak vona už je fundovaná. A udělá vám, že vyloženě řekne: „Prosím tě, katastrofa, vyhod' to.“ Nebo že spíš řekne: „Tady to předělej.“*

IK: *Spíš takhle to vidí. (...) Moc těch katastrof jsem jí **snad** nepředvedl.*

Př. č. 48: V rozhovoru je rozvíjeno téma hostovy manželky v roli jeho prvního kritika. Výraz *snad* v sobě podle Žaži sémanticky zahrnuje „žádoucnost očekávaného výsledku z hlediska mluvčího“, ⁸⁶ což je zvláště zdůrazněno, stojí-li partikule na začátku výpovědi. Zde je ho v tomto smyslu užito, částice nabývá až sémantiky predikátoru *doufám*.

Snad se vyskytuje rovněž ve výpovědích reflektujících cizí mínění, je synonymním výrazem k částici *prý* (př. č. 49).

Př. č. 49: P6; ME (Marek Eben)

ME: *Honza byl **snad** jeden z prvních, kdo si lehal do střel, ne?*

⁸⁶ Stanislav Žaža: *K úloze tzv. větných adverbíí při vyjadřování postoje mluvčího k propozičnímu obsahu*. In: *Slovo a slovesnost*, 1979, s. 136

Tato částice primárně signalizuje nejistotu, ale je schopná vyjádřit také údiv, neočekávanost, překvapení, a to i v otázce (př. č. 50, 51). Bývá obsažena i v řečnických otázkách, nebo v dotazech, u kterých tazatel nepředpokládá, že se tvrzení v odpovědi potvrdí.

Př. č. 50: P4; ME (Marek Eben), KH (Karel Hvizďala)

ME: *No, připadám si, že jsem absolvoval vopravdu krásnou profesní univerzitní přednášku.*

KH: *Tak to **snad** ne?*

Př. č. 51: U12; RZ (Robert Záruba)

RZ: *To je finále olympijského turnaje v Naganu. To **snad** každý pozná, ne?*

5.1.5 Cizí mínění a evidencialita

Mluvčí se pomocí prostředků vyjadřujících cizí mínění zbavuje zodpovědnosti za svá tvrzení, chrání se proti předpojatosti za převzaté, nezaručené informace, díky čemuž jej nikdo nemůže obvinít z toho, že by záměrně předával nepravdivé informace.

Na druhou stranu se však mluvčí může tímto způsobem snažit svá tvrzení podložit, opírá-li se například o názory autorit, odborníků, o vlastní zkušenosti, odkazuje-li k obecně platným soudům.⁸⁷ Zde se již stírají hranice mezi epistémickou modalitou a evidencialitou.

Kategorie evidenciality je úzce spjata s epistémickou modalitou, prostřednictvím evidenciality je mluvčí schopen stanovit míru svého přesvědčení o platnosti propozice, neboť signalizuje, kolik důvěry vkládá do

⁸⁷ Z těchto případů vylučujeme situace, kdy se jedná o pouhou konstataci, referování o tom, že někdo něco řekl, kdy nelze hovořit o vyjadřování stanoviska mluvčího ohledně pravdivosti sdělení. Mluvčí pouze cituje, reprodukuje tvrzení někoho jiného, dále se k němu však v žádném ohledu nevyjadřuje.

svého prohlášení a na čem se jeho jistota zakládá, „*případně proč (...) platnost obsahu výpovědi omezuje, (...) podmiňuje*“⁸⁸. Evidencialita udává, jakým způsobem se mluvčí k informaci dostal, zda se jedná o událost, které byl sám mluvčí svědkem (osobně ji viděl, slyšel apod.), zda ji může podložit svými osobními zkušenostmi, či zda existuje zdroj (pramen) sdělení, jehož mluvčí cituje a o něhož se ve svém tvrzení opírá.

Záleží na povaze konkrétního pramene, zda je prostřednictvím předkládaných důkazů sdělení podáno jako podložené, ověřené, či naopak jako nejisté, nespolehlivé, právě z toho důvodu jsme se rozhodli věnovat kategorii cizího mínění a evidenciality zvláštní kapitolu vedle vyjadřování vysoké a neplné jistoty. Je však třeba poznamenat, že přítomnost signálů cizího mínění v promluvě je vždy spojeno se sníženou mírou validity propozice.

Z analýzy vyplynulo, že nejčastěji se tyto prvky vyskytují v replikách moderátorů, kteří si chtějí potvrdit správnost informací, které se k nim dostaly.

Prostředky manifestace cizího mínění

Mluvčí zprostředkovává fakt, který se k němu dostal z cizího zdroje, pramen této informace může, ale nemusí být výslovně uveden. V naší analýze jsme se setkali s různou úrovní specifikace zdroje reprodukované zprávy, nejčastěji jsou tyto prameny sdělení zcela anonymizovány (př. č. 52), nebo jsou natolik všeobecné, že ani tak nejsou schopny odkazovat na konkrétní zdroj (př. č. 53, př. č. 54, př. č. 55). S případem, že by byl původní produktor sdělení (kterým by byl někdo jiný, než osoba moderátora nebo dotazovaného) pojmenován přímo, jsme se v korpusu neseťkali.

⁸⁸ Čmejrková, S.: *Výraz myslím v psaném a mluveném textu*. In: *Grammar&Corpora, Gramatika a korpus 2007*. Praha: Academia, 2008, s. 329

Př. č. 52: P10; JK (Jan Kraus)

JK: *Voni o vás psali takhle, že vy jste takovej samotář nebo co, takový nedružnej. Že všichni jsou družný a vy ne. (...) Ale voni to říkají, že vy jste takovej, vlastně jako vážnej, klidnej, seriózní.*

Př. č. 53: P4; KH (Karel Hvižd'ala)

KH: *Pravda je, že první otázka je hrozně důležitá. To říkají i ty machři v cizině, s kterými jsem o tom mluvil.*

Př. č. 54: P9; ME (Marek Eben)

ME: *Není to tak dlouho, co tiskem proběhla zpráva o muži, který si nechal transplantovat ruku, pak zase žádal, aby mu ji uřízli. Víte o tom něco?*

Př. č. 55: U8; JK (Jan Kraus), DK (Daniela Kovářová)

JK: *Vy máte trošku takový mediální obraz, jak jsem si všiml, teda ne přímo s láskou spojený, ale zejména se sexem. Jak se vám to přihodilo?*

DK: *Nevím, jak jste na to přišel.*

JK: *Jak jsem na to přišel? Já jsem vo vás nečetl skoro nic jinýho. (...) Ale já za to nemůžu! Já jsem vo vás skutečně četl plno titulků a článků. Dokonce jste někde řekla, že máte ráda sex a jídlo. Nebo jídlo k sexu, jídlo po sexu... A to bylo ve všech možnejch novinách.*

Př. č. 52: Moderátor podává hostovu charakteristiku, uvádí, jaký je jeho profil budovaný v médiích. Propoziční obsah není prezentován jako plně platný, omezení platnosti je způsobeno odvoláváním se na cizí mínění, tyto informace napsal nebo řekl „někdo jiný“. Původce sdělení není konkretizován (přestože lze ze sdělení vytušit anonymní novináře), tvrzení pak z tohoto důvodu vyznívá vágně.

Př. č. 53: Mluvčím je novinář, který hovoří o významnosti první otázky, kterou se započíná interview. Pod slovním spojením *machři v cizině* se rozumí světoví odborníci v oblasti žurnalistiky, proto tento prostředek projevující cizí

mínění můžeme pokládat za signál hodnověrnosti, spolehlivosti. Přesto je však třeba upozornit, že tento pojem je poměrně široký, a tak vyznívá značně neurčitě.

Př. č. 54: Tímto způsobem dává mluvčí najevo svou nejistotu ohledně platnosti tvrzení, proto požaduje potvrzení i od svého komunikačního partnera. Zdroj informace je opět definován velmi abstraktně.

Př. č. 55: Host je ujišťován o platnosti propozičního obsahu předchozí repliky. Moderátor svou jistotu zakládá na percepci novinových článků (ani zde však není zdroj uveden konkrétně), staví i na výroku samotného hosta.

Pro signalizaci cizího mínění je užívána třída sloves s významem předávání a získávání informace, do této kategorie jsou zahrnovány např. slovesa mluvení, psaní, slovesa vyjadřující (nejenom smyslové) vnímání, typu *vidět, slyšet, zaslechnout, všimnout si, zjistit* apod. Jsou užívány jednak deagentizované konstrukce s reflexivním zájmenem (*říká se, píše se, to se psalo*), jednak tvar 3. osoby plurálu (*říkají, psali*), které se pojí s větou vedlejší předmětnou uvozenou spojkou *že*, a dále pak osobní konstrukce vystihující osobní percepci mluvčího.

Př. č. 56: P7; ME (Marek Eben), MŠ (Milan Šamánek)

MŠ: (...) *tam jsem narazil na literaturu, která říkala, že pití mírného množství vína je zdraví prospěšné. (...) když jsem proštudoval tu literaturu, tak skutečně je to pravda. Ted' už o tom nikdo nepochybuje, že pití malého množství vína je prospěšné zdraví. Infarktů je o čtyřicet až šedesát procent míň. Mozkových mrtvic je skoro polovina. Cukrovky je podstatně míň. A hlavně staří lidi se lépe pohybují, mají lepší mozky a tohle všecko. Někdo říká, že to působí proti Alzheimerovi, ale tomu já nevěřím. To není prokázáno. Ale to, co já říkám, že je naprosto potvrzené největšími soubory, nejlepšími instituty na světě. (...) Ten výzkum ukázal, že když pijete tak, jak my říkáme, ty čtyři deci ty muži, tak jim klesne skutečně o šedesát procent až,*

o šedesát procent jim klesne riziko vzniku srdečního infarktu. Ale když pijete víc, tak to ještě dále klesá. (...)

ME: *No jo. A nemůže to být tím, že když pijí víc, že oni se uchlastají ještě dřív, než ten infarkt stihnou dostat? Že pak vypadnou z toho sledovaného vzorku?*

MŠ: *Jako anekdota je to dobrý, ale **to by tenhle časopis nikdy nevzal, nic takovýho, to je naprosto seriózní. To je naprosto seriózní.***

Př. č. 57: U9; JK (Jan Kraus)

JK: *(...) A prosím vás, vy máte nějaký nástroje, **jsem slyšel**, který jsou udělaný podle těch vikingskejch modelů.*

Př. č. 58: U15; JK (Jan Kraus), ZP (Zdeněk Pohlreich)

JK: *(...) Ne ale musím vám sklonit nebo vyslovit poklonu. Já ten váš pořad obdivuju. A hlavně vás obdivuju. A **myslím si**, že vy jste **skutečně** nadaná mediální osobnost. Víte to?*

ZP: *Něco jsem zaslech, ale tak..*

Př. č. 59: U13; JK (Jan Kraus)

JK: ***Já myslím**, že vy umíte tak hezky bez patosu vo těch věcech mluvit, **jak jsem si všiml** nebo aspoň **jsem četl**.*

Př. č. 60: U8; JK (Jan Kraus), DK (Daniela Kovářová)

DK: *(...), kamera přidává sedm kilo.*

JK: *Ano, to vám asi řekl mediální poradce. **To je taková bajka.***

Př. č. 61: P6; ME (Marek Eben), JH (Jiří Holeček)

ME: *(...) **o tobě se traduje**, že jsi byl vlastně největší expert na ty Rusy. Žes to s těmi Rusy prostě mimořádně dobře uměl.*

(...)

ME: ***Vykládají se teda legendy** o tom ruském drilu, co oni měli za tréninky.*

Př. č. 56: V této výpovědi je písemným pramenům přisuzována vysoká důležitost, mluvčí se spoléhá na údaje uveřejněné v odborné literatuře, prezentuje je jako nesporný fakt (*o tom nikdo nepochybuje*). Svě poznatky opírá také o vlastní zkušenosti z oboru (jedná se o předního českého kardiochirurga) a o data, která vyšla z výzkumů prováděných světovými, odbornými institucemi; neprokázaným informacím nepřikládá důležitost. Ve svém názoru vyjadřuje vysokou jistotu, o níž chce přesvědčit i svého komunikačního partnera, k tomu slouží zejména množství podaných důkazů či ujišťovací částice *skutečně*. Moderátor výsledky výzkumu zlehčuje, vyjadřuje své pochybnosti, vzápětí je však hostem ubezpečen, že jeho pochyby nejsou na místě, odborný časopis je charakterizován jako solidní, spolehlivý, příslovce *naprosto* ještě zdůrazňuje potvrzenou platnost sdělení.

Př. č. 57 * př. č. 58: Ačkoli se na první pohled může zdát, že tyto dva příklady mají něco společného, není tomu tak. Zatímco v př. č. 57 je slovesa *slyšet* užito ve významu smyslového vnímání, je prostředkem snížené míry jistoty mluvčího, ve druhém případě plní funkci odlišnou, výrazem *zaslechl* host naznačuje, že ví o své popularitě, avšak zároveň tím implicitně vyjadřuje svou skromnost a rozpaky při aktu přijímání pochvaly.

Př. č. 59: Moderátor redukuje hned v úvodu platnost svého predikátorem *myslím*, jenž značí deduktivní úsudek založený na subjektivních dojmech mluvčího, tento sémantický rys v sobě nese i sloveso *všimnout si*. Svůj individuální postřeh se moderátor vzápětí snaží podložit poukazem na cizí mínění (*nebo jsem aspoň četl*), které se může odvolávat k názoru literárních kritiků v recenzích; pramen sdělení zde není blíže specifikován.

Př. č. 60: Moderátor prostřednictvím reprodukce cizího mínění zpochybňuje hostovu repliku, jeho tvrzení příkládá nízkou mírou věrohodnosti (*to je taková bajka*), sarkasticky jej snižuje až na úroveň určitého předsudku, pověry.

Př. č. 61: I v tomto případě moderátor předkládanou informaci přirovnává k obecně tradovanému tvrzení, ovšem ne z toho důvodu, že by hostův výrok zpochybňoval či považoval za nepravdivý, ale naopak aby vyzdvihl hostovy schopnosti. V druhé výpovědi, kdy moderátor hovoří o ruských hokejových trénincích, poukazuje slovem *legendy* na množství někdy až těžko uvěřitelných příběhů, které se o ruském hokeji vyprávějí; tento signál je výzvou pro hosta, aby věci uvedl na pravou míru.

Pro signalizaci cizího mínění se užívají rovněž lexikální prostředky, jako jsou částice *prý*⁸⁹ a jeho nespisovná podoba *prej*, hovorové *snad*, řídké *údajně* a modální sloveso *mít*.

Př. č. 62: U5; JK (Jan Kraus)

JK: *Ted' máš čtyři koně, ale ty seš ještě **prej** nějakej specialista, vyznavač, na velmi přírodní používání koně, mohl bys mi to vysvětlit? (...) Ale ty **prej** bez sedla jezdíš nebo co?*

Př. č. 63: U13; IK (Ivan Klíma)

IK: (...) *Takže otiskli začátkem února článek v Rudém právu, že prostě **údajně** zabavili nějakej seznam (...).*

⁸⁹ Partikule *prý* vznikla z věty obsahující predikát *praví*.

Př. č. 64: P5; TR (Tomáš Rousek)

TR: *A ve chvíli, kdy třeba spojíte vodu, že jo, s tím prachem, tak vzniká docela kvalitní beton. A jestli tu vodu nemáte, tak můžete použít mikrovlny, a pak mikrovlnama **mají** přímo spejkat ten lunární prach, aby z něj vlastně vznikly třeba buď cihly, nebo přímo můžete tisknout baráky třeba, jo.*

Př. č. 62, 63: Částicemi *prý, údajně* je signalizována nepodloženost, nevěrohodnost informace, mluvčí poukazuje na omezenou platnost informace, na skutečnost, že se se sdělením neztotožňuje.

Př. č. 64: S užitím modálního slovesa *mít* ve funkci indikátoru cizího mínění jsme se setkali jen v jednom případě, našimi mluvčími nebyl téměř vůbec užíván. Tento způsob vyjádření epistémické modality není kodifikován ve spisovné češtině, a ačkoliv může být živý v neveřejných, spontánních, mluvených dialogích, do veřejného, mediálního dialogu podle našeho zkoumání zatím neproniká.

5.2 Druhy výrazových prostředků

Další otázkou, kterou jsme si kladli, bylo, zda mluvčí při svém vyjadřování užívají častěji lexikálních, či gramatických prostředků signalizujících modalitu. *Tabulka č. 1* přinesla zjištění, že gramatické prostředky se ocitly v naprosté menšině, v excerpovaném materiálu jsme se setkali jen s několika případy.⁹⁰

⁹⁰ Osamostněné vedlejší věty popisované v teoretické části se v našem korpusu nevyskytly vůbec.

5.2.1 Lexikální prostředky modality

Z našeho pozorování vyplynulo, že nejvyšší frekvenci vykazují epistémické partikule, ve srovnání s celkovým počtem epistémických částic není ani počet nálezů modálních predikátorů zanedbatelný, přesto jejich převahu nelze exaktně vyčíslit, neboť jak již bylo naznačeno, predikátory mají tendenci ztrácet svou větnou platnost a stávají se syntakticky nezačleněnými modálními částicemi. Pak dochází k určité kategoriální nezřetelnosti a ke změnám v lineárním uspořádání větných členů. O tom pojednáváme více v následující podkapitole.

5.2.1.1 Partikulizace modálních predikátorů

V mluveném dialogu přirozeně dochází k procesu, díky němuž výrazy typu *myslím, tuším, nevím* apod. ztrácejí své vlastnosti modálního predikátoru a přestávají se pojít s vedlejší větou (př. č. 65, 66). Kolísají mezi útvary větnými a nevětnými, dochází k přechodu mezi slovními druhy. To, jakou slovnědruhovou platnost těmto výrazům přisoudíme, závisí na jejich chování ve výpovědi, přičemž rozdíly můžeme pozorovat i v intonačním začlenění či v grafickém zápisu (někdy se v mluvené řeči vytrácí pauza, v psaném textu nemusejí být výrazy odděleny čárkami).

Proces partikulizace, tedy „zčásticování“, je dán postupným oslabováním, až ustrnutím lexikálního významu a predikační funkce výrazů původně větného charakteru.⁹¹ Dochází k proměně významu a funkce jednotlivých výrazů, k „přiřazení nové interpretace (...) změněné syntaktické

⁹¹ Srov. Grepl, M.: *Partikulizace v češtině*. In. *Jazykovědné aktuality*, 26, 1989, s. 97; Rulíková, B.: *Parenteze v současné češtině*. Praha: Academia, 1973; Pojem zčásticování zavádí Grepl ve svém článku.

formě⁹². Mirjam Fried upozorňuje, že „(...) *interpretační posuny v kontextu se nedějí náhodně, ale jsou motivovány implikovanými významy původních forem v konkrétních mluvních situacích.*“⁹³ Predikát, který původně vyžadoval doplnění vedlejší větou, se stává samostatnou jednotkou s posunutým významem. S touto situací se setkáváme například v př. č. 38, kdy je oslaben původní význam slovesa *nevědět*, ten již neodkazuje k neznalosti mluvčího, ale signalizuje váhavost, nahodilost, můžeme uvažovat i o možnosti, že se v promluvě stává výplňkovým slovem.

Abychom mohli konstatovat, že výrazy při vyjadřování vlastního mínění nabyly povahy částic⁹⁴, musí splňovat následující podmínky: jejich lexikální význam je oslaben, je užito výhradně tvaru 1. osoby singuláru, ve výpovědi jsou nahraditelné epistémickými partikulemi typu *asi, pravděpodobně*.⁹⁵

Př. č. 65: U1; TD (Tereza Duchková)

TD: *Muzikál se učí, tuším, opravdu jenom v Brně.*

Př. č. 66: U12; RZ (Robert Záruba)

RZ: *To je pravda. Ale tohle byl nejsledovanější pořad **myslím** vůbec.*

Úryvek (př. č. 65) jasně ukazuje, že může docházet ke kombinaci prostředků vyjadřujících různý stupeň přesvědčení mluvčího, které si protiřečí, zatímco *opravdu* je pro mluvčího závazkem ohledně pravdivosti tvrzení, *tuším* klasifikujeme jako výraz neplné jistoty. Čejka takovou výpověď vidí jako

⁹² Fried, M.: *Ke zrodu české modální částice jestli z pohledu gramatikalizační teorie*. In: *Bohemica Olomucensia 3 – linguistica*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 57

⁹³ Tamtéž, s. 58

⁹⁴ Částice jsou nesklonné, synsémantické slovní druhy. Nemohou fungovat jako samostatné větné členy, a tak nevstupují do syntaktických vztahů. (Srov. Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 62n.)

⁹⁵ Srov. Čmejrková, S.: *Výraz **myslím** v psaném a mluveném textu*. In: *Grammar&Corpora, Gramatika a korpus 2007*. Praha: Academia, 2008, s. 327

modálně neharmonickou, problém může nastat u interpretace výpovědi, která nemusí být jednoznačná.⁹⁶

5.2.2 Gramatické prostředky modality

Na signalizaci pravděpodobnosti se může uplatnit i slovesný čas, přesněji futurum; tento prostředek je svázán s neurčitostí, děj se jeví jako pravděpodobný, nikoli však jistý.

Př. č. 67: P1; ME (Marek Eben)

ME: *Vy jezdíte malovat zvířata do pralesa, což zní poměrně romanticky, ale ta praxe **bude, počítám**, docela odlišná.*

Př. č. 68: P10; ME (Marek Eben), PH (Petr Hlaváček)

PH: *(...) oni nosili asi dvacet let vysoké podpatky i muži.*

ME: *Ono to **asi pomůže** tomu egu. Když je někdo malé postavy, tak přece jenom se cítí líp.*

Př. č. 67, 68: Futurum jako prostředek epistémické modality se nejčastěji vyskytl v pořadu *Na plovárně*, a to zejména v promluvě moderátora; pomocí tohoto prostředku je projevován subjektivní předpoklad mluvčího, vykazuje jistou míru nejistoty. Jak si můžeme všimnout, tento gramatický, přesněji řečeno morfologický, prostředek je velmi často kombinován s prvky lexikálními, které rovněž naznačují nízký stupeň přesvědčení (*počítám, asi*).

Na ztvárnění modálních významů se rovněž podílí slovesný způsob. Zatímco indikativ je bezpříznakovým způsobem vyjádření plné jistoty mluvčího,

⁹⁶ Čejka, M.: *Adverbia jako postojové propoziční komentory: typ opravdu*. In: *Slovo a slovesnost*, 1979, s. 216

kondicionál v sobě nese jistou podmíněnost platnosti propozice. Kondicionál může hypotetičnost signalizovat i sám o sobě, často je ale doprovázen modálním slovesem *moci* či modálními částicemi.

Př. č. 69: P7; ME (Marek Eben)

ME: *Pane profesore, já věřím, že vaše rady jsou jedny z lékařských rad, které padnou na tu nejúrodnější půdu. Já bych věřil, že už v této chvíli naši televizní diváci otevírají lahve a připíjejí na vaše zdraví, což, kdybych tu nebyl vozem, hned bych udělal taky.*

Př. č. 69: Z ukázky můžeme porovnat, jak se slovesný způsob podílí na vyjadřování jistoty mluvčího: zatímco slovesem *věřit* v indikativu moderátor vyjadřuje své hluboké přesvědčení (implicitně vyjevuje hostu také pochvalu, uznání), kondicionálem značí hypotetičnost úvah, poukazuje na to, že se jedná o nepodložené spekulace, domněnky. Jak upozorňuje Hirschová, u těchto výpovědí se jedná o „o frazeologizovanou formu zmírnění konstatace (...), nikoli o součást podmínkového výroku“⁹⁷.

5.3 Neurčité vyjadřování kvantitativních údajů

Pro mluvený projev je charakteristický větší rozsah neurčitého vyjadřování. Mluvčí mají snahu užívat nepřesných, pouze přibližných údajů, pokud neznají přesná fakta, není-li to v daném kontextu pro pochopení smyslu výpovědi relevantní.

My si všímáme zejména lexikálních prostředků, v korpusu jsme našli neurčité výrazy, číslovky, epistémické, přibližnostní částice: ***někdy*** v březnu (U13); ***něco mezi chlebem a buchtou*** (P3); ***někdy kolem toho roku osmdesát***

⁹⁷ Hirschová, M.: *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, s. 179

devět, nebo tak (P4); nějakých osm milionů dolarů (P5); někdy v sedmdesátých letech, (...) teprve někdy v devatenácti (P6); přibližně jeden centimetr (P10); v průměru to tak zhruba vycházelo (P11); pár let jsi to dělal – asi pět let (U5); a předložkové výrazy: mezi sto a pět set metry kolem (P5); řádově kolem jednoho milimetru; řádově (...) o průměru okolo jednoho milimetru (P9); kolem těch pětapadesáti, šedesáti (let) (U11); během pár let (U6).

Všechny tyto výrazy jsou používány při relativizaci kvantitativních údajů, vyvolaných nejistotou mluvčího (a to zejména hostů), která může být projevem nedostatku objektivních informací či jisté vágnosti sdělení. Tyto údaje lze podat různým způsobem s ohledem na to, jaký postoj k vyjadřované skutečnosti mluvčí zaujímá, jsou užívány zejména tehdy, váhá-li mluvčí nad tím, zda se předkládané fakty shodují se skutečností.

V př. č. 70 vidíme, jak jeden časový údaj může být popsán třemi různými způsoby: *přes dva roky, dva a půl roku, necelé tři roky*. Host není schopen rozlišit přesné časové určení, proto své sdělení opravuje, zpřesňující význam nese výraz *vlastně*.

Př. č. 70: U15; JK (Jan Kraus), ZP (Zdeněk Pohlreich)

ZP: *Pak -sem tam dělal asi přes dva roky, dva a půl roku vlastně -sem u něj byl. To byla prostě moje australská kariéra.*

JK: *Vy jste byl teda v Austrálii dva a půl roku a pak jste se?*

ZP: *Necelý tři roky.*

5.4 Reformulace

Podle Krause⁹⁸ se modalizátorem mohou stát také nejrůznější korekce, reformulace sdělení. Tato situace nastává tehdy, nedokáže-li mluvčí své myšlenky formulovat jednoznačně, dle svých představ, je nerozhodný, nejistý, hledá výrazy vhodnější, přesnější, které by co nejlépe dokázaly ztvárnit obsah promluvy (př. č. 71).

Př. č.: 71, P10; PH (Petr Hlaváček)

PH: *Ano, u mužů se dává podvědomě větší přednost jakémusi komfortu. Ale **tady ten pocit, nebo to pravidlo nebo ta zákonitost**, že malá obuv je hezčí, tak toho využily americké trhy. Americké číslování je původně anglické, zmenšené jen o 1 číslo, protože je hezčí.*

V diskusních pořadech se setkáme rovněž s korekcemi sdělení komunikačního partnera, které se navenek projevují výrazy jako *čili; to znamená, že; jinak řečeno*. V našem zkoumaném materiálu tento způsob vyjádření užíval především moderátor Jan Kraus. Mají rovněž úlohu prostředků kontaktních, které přirozeně vznikají při spontánním dialogu a jejichž výskyt je motivován potřebou intenzivního kontaktu s partnerem v rozhovoru. Jsme si vědomi toho, že parafráze či reinterpetace hostovy výpovědi by mohly působit také jako prostředek manipulace, ovlivňování adresáta, se snahou změnit jeho názor, s takovým případem jsme se však v analyzovaném materiálu nesetkali.

Př. č.: 72 U5; JK (Jan Kraus), VV (Václav Vydra)

JK: *Čili je to zločin kovat koně **trošku**? (...) Dej si pozor, co teď tady řekneš.*

VV: *To je mi jasné. Já bych to zločinem nenazval, ale je to **v podstatě** poškození toho koně no.*

(...)

⁹⁸ Kraus, J.: *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008, s. 72n.

JK: *A ty máš ty koně nevokovaný všechny? (...) Ty je máš nevokovaný, nesedláš je, bez ohlávky – čili oni v podstatě jediný, čím se to liší od volný přírody, je Vydra.*

Př. č.: 73, U1; JK (Jan Kraus), TD (Tereza Duchková)

JK: *Vy jste vlastně nestudovala, nebo studovala jste Janáčkovu akademii nebo co?*

TD: *Ne. Já jsem studovala pražskou konzervatoř.*

JK: *Pražskou konzervatoř.*

TD: *Čili v podstatě činoherec.*

Př. č. 72: Moderátor shrnuje hostovo tvrzení, své mínění vyjadřuje s mírným odstupem, oslabení je dáno relativizačním příslovcem *trošku*. I samotný host se od tohoto názoru distancuje, tvrzení zmírňuje, kování koňů nenazývá zločinem, ale podmíněně poškozením. V druhé části úryvku již užívá moderátor výrazu *čili* ve funkci ukazatele sumarizace sdělení.

Př. č. 73: Jak vidíme, tyto prostředky se nemusejí vyskytovat nutně jen v replikách moderátorů. V tomto případě se shrnutím snaží host své sdělení konkretizovat, učinit jej srozumitelnějším pro diváky.

5.5 Dovětky

Dovětky (typu *že, že jo, vid'te, ne*) jsou součástí tzv. presumptivních otázek a mají funkci členění promluvy ve smyslu rytmizačního prvku, udržování kontaktu s posluchačem, zachování si jeho pozornosti, popřípadě vzbuzení reakce. Tyto otázky v sobě implicitně obsahují postoj mluvčího, nesou rys jeho přesvědčení o pravdivosti tvrzení, předpokladu o platnosti propozice, mluvčí v nich zpravidla předjímá souhlasnou odpověď. V našem korpusu je mluvčí užívají zejména tehdy, nejsou-li si zcela jisti svým výrokiem a potřebují od svého komunikačního partnera potvrzení o pravdivosti svého sdělení (př. č. 74). Otázky presumptivní mají často podobu konstatační, tázací funkce je

signalizována právě až dovětky (přídavnými částicemi), které nesou antikadenci.⁹⁹

Př. č. 74: U4; JK (Jan Kraus), MK (Marcela Košanová)

MK: *Působivé, elegantní, nenucené a hezké, že?*

(...)

JK: *To asi souvisí s tou finanční krizí, ne?*

(...)

JK: *Ale ono je to potřeba pro vaši práci v podstatě, ne?*

(...)

JK: (...) *No tak to se nezměnilo, že jo?*

5.6 Polyfunkčnost částic

V této kapitole chceme upozornit na to, že v určitém kontextu, jak již bylo ukázáno, mohou partikule svým původem např. intenzifikační (intenzifikátory), modifikační, hodnotící, nebo kvantitativní působit jako prostředky modální, to znamená, že v tom okamžiku modifikují a hodnotí obsah sdělení. O tom, zda je částice uplatnitelná jako modální indikátor, rozhoduje komunikační záměr mluvčího v konkrétní promluvové situaci.¹⁰⁰

Např. slova s funkcí vytýkací mohou sloužit jako prostředky modality, a to tím, že zdůrazňují určitý větný člen, upozorňují na něj. Je však třeba rozlišovat, kdy tyto částice zpřesňují či zdůrazňují modální významy a kdy jsou mluvčími užívány redundantně jako vycpávková slova. Zdůrazněním máme v tomto případě na mysli upřesnění informace, pokud určitému výrazu mluvčí v konkrétní komunikační situaci přikládá na významu. Vycpávková slova jsou přirozenou součástí mluveného projevu, jsou užívána v případech, kdy mluvčí

⁹⁹ Srov. Grepl, M. – Karlík, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 462

¹⁰⁰ Na druhou stranu, jak jsme ukázali v rozboru jednotlivých modálních prostředků, mohou ve výpovědi i partikule epistémické v důsledku působení pragmatických činitelů nabývat rozdílných významů a funkcí.

váhá, není si jistý a vyplňuje jimi čas potřebný na zformulování svých myšlenek. Mohou být projevem konverzační neobratnosti, avšak mohou sloužit rovněž jako konektory, členící prvky, usměrňující průběh rozhovoru.

Částice vytýkací omezují nebo rozšiřují platnost výpovědi (patří mezi ně např. *jen, především, pouze, hlavně, právě*). Částice modifikační pozměňují funkci výpovědi, využívají se pro zdůraznění sdělovaného, velice často způsobují vágnost výpovědi (mezi ně se řadí částice *prostě, prakticky, skutečně, v podstatě*).

Jako reprezentativní částici jsme vybrali intenzifikátor *vůbec*, jehož hlavní sémantický význam zní „*naprostá, všeobecná platnost (...) všeobecně, v celém rozsahu*“, ¹⁰¹ která se užívá především pro zdůraznění, zesílení záporu (př. č. 75), u kladných predikátů užíváme pro zdůraznění výrazů jako *skutečně, opravdu, úplně, naprosto*; v určitém kontextu však může také působit jako částice modální a oslabovat přesvědčení mluvčího. Např. v otázkách zjišťovacích naznačuje pochybnost, silné přesvědčení o neplatnosti výpovědi (př. č. 76, 77, 78¹⁰²), může signalizovat nedůvěru, obavy (př. č. 79), spojení *jestli vůbec* vyjadřuje nejistotu, pochybnost určenou k záporu, ve smyslu *nejsem si jist, spíše však ne* (př. č. 79, př. č. 80).

Př. č. 75: U6; JK (Jan Kraus), KJ (Kateřina Jacques)

KJ: (...) *Já vám vůbec nerozumím.*

JK: (...) *a já vůbec nevím, co to je. Tam mám loupat pomeranč nebo...? Rozumíte, já jsem v tom jako neznalej!*

¹⁰¹ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1994, s. 503

¹⁰² V př. č. 78 v sobě částice *vůbec* nese v rámci dodržování zdvořilostního principu (maximy taktu a souhlasu) navíc sémantický rys obdivu ke schopnostem hosta.

Př. č. 76: P2; ME (Marek Eben)

ME: (...) *co si myslíte, jak by tak mohla Evropa vypadat za dvacet let? Bude ještě **vůbec** nějaká křesťanská Evropa?*

Př. č. 77: U1; JK (Jan Kraus)

JK: *Jo takhle, vono to **vůbec** nebyla pravda?*

Př. č. 78: P6; ME (Marek Eben)

ME: *Jak se vycvičí ten reflex, když někdo prostě vypálí od modré rány, a teď vám to letí rovnou mezi oči, aby člověk instinktivně neuhnul? **Je vůbec možné** to vycvičit?*

Př. č. 79: U10; JK (Jan Kraus)

JK: *Prosím vás, já se vás celou dobu snažím dostat k tomu, co byste udělal z toho, co se nedělá! **Jestli** byste **vůbec** něco udělal! Z toho, co se nedělá.*

Př. č. 80: P8; EJ (Eva Jiřičná)

EJ: (...) *Takže ta zodpovědnost ve mně je, ale to, kolik nám za to někdo zaplatí a **jestli** nám **vůbec** zaplatí, to já na to vždycky myslím až příliš pozdě.*

6. ZÁVĚR

V úvodu práce jsme vymezili teoretická východiska tématu, pokusili jsme se definovat modalitu a klasifikovat prostředky pro její vyjádření, poskytli jsme rovněž základní charakteristiku mediálního dialogu, neboť všechny zkoumané jevy byly ověřovány na pozadí dialogů odehrávajících se v mediálním prostředí.

Výzkumem jsme zjistili, že prostředky modality jsou v mediální, dialogické komunikaci frekventovaným jevem, uplatňujícím se při konstituování vlastního názoru. Naším cílem bylo na základě kvantitativní a sémanticko-pragmatické analýzy zachytit množství podob, modifikací a funkcí těchto prostředků, které se uplatňují v konkrétní komunikační situaci. Na základě zkoumání můžeme konstatovat, že v aktuálním kontextu tyto prostředky nabývají nových lexikálních významů, proměňují se i jejich komunikační funkce. Díky těmto změnám může jeden prostředek plnit několik funkcí, v některých případech může v různých výpovědích dokonce vyjadřovat i zdánlivě protichůdné postoje mluvčího. To, jak bude komunikační funkce adresátem interpretována, závisí na kontextu a působení pragmatických faktorů.

Při rozboru jsme pozornost zaměřili zejména na prostředky modality epistémické, které hrají důležitou roli při formování vlastního mínění a postoje mluvčího. Zatímco některé modalizátory tvrzení zesilovaly a zdůrazňovaly, jiné je zmírňovaly, proto jsme je pro účely analýzy rozdělili do dvou skupin, rozlišených podle míry pravděpodobnosti, kterou mluvčí přisuzuje platnosti obsahu sdělení.

Určili jsme, jaké prostředky mohou plnit úlohu prvků modifikujících sdělení, které z nich se v korpusu vyskytují s největší četností, a neposledně také to, jaké funkce tyto prostředky zastávají v aktuálním promluvové situaci. Zjistili jsme, že modální charakteristiku v sobě mohou nést i slova

s významem primárně odlišným; s určitým stupněm jistoty či nejistoty se totiž pojí modifikační a intenzifikační částice; presuponovaný předpoklad o platnosti sdělení v sobě zahrnují dovětky.

Všíkali jsme si, že mluvčí signalizují své přesvědčení především prostřednictvím prostředků lexikálních, na úkor těch gramatických. V souvislosti s prostředky lexikálními jsme upozornili na proces, který Grepl nazývá partikulizací, tento jev se týká změn v slovnědruhové platnosti; některé výrazové prostředky modality mohou klesat z pozice modálních predikátorů konstituujících hlavní větu na úroveň vsuvek (vsunutých epistémických částic).

Původní hypotéza, podle které odlišné komunikační prostředí a různý moderátorský přístup, co se týče vedení rozhovoru, vyvolají rozdílné reakce hostů, se potvrdila, i když ne v tak velkém měřítku, jak bychom očekávali. Zatímco v pořadu *Na plovárně* byla zřejmá snaha o dodržování kooperativnosti a Leechovových maxim zdvořilosti (v korpusu jsme se setkali s projevy všech maxim taktu: velkorysosti, souhlasu, shody, skromnosti i souladu), neboť Marek Eben hostům projevoval obdiv, podporu, vstřícnost, dával jim možnost dostatečně se projevit, což se odráželo na budování pozitivní atmosféry rozhovoru; pořad *Uvolněte se, prosím* naproti tomu nesl rysy konfliktnosti, provokativnosti, ironie, místy až verbální agrese. Rozdíl byl patrný v rovnocennosti moderátora a hosta jako partnerů stojících na stejné úrovni v pořadu *Na plovárně*, zatímco v *Uvolněte se, prosím* moderátor dával najevo svou převahu.

Oba analyzované pořady se zakládají se sebezprezentaci pozvaných hostů, od mluvčích se očekává vysvětlení a případně obhájení jejich rozhodnutí a postojů. Tyto výpovědi jsou proto v důsledku zapojení úhlu pohledu samotného mluvčího značně subjektizovány. Z výsledků naší analýzy vyplynulo,

že se v dialozích projevuje tendence k hypotetičnosti, podmíněnosti a nejednoznačnosti ve vyjadřování, kdy je pomocí modálních prostředků omezována platnost propozice. V obou pořadech můžeme sledovat, že mluvčí redukuje platnost výpovědi ve snaze oslabit závažnost dopadu svého tvrzení. Zbavují se zodpovědnosti za pravdivost sdělení, aby nemohli být obviněni z toho, že předávají mylné údaje. Je poukazováno na možnou nesprávnost předkládaných informací, důraz je kladen na individualitu názoru.

Pokud mluvčí neznají přesná fakta, v souladu s naplněním kooperačního principu hledají alespoň pravděpodobné, subjektivní vysvětlení. Snaží se vytvořit závěr i na základě omezených vědomostí. Proto se ve většině případů setkáme s tím, že mluvčí komentují neplnou jistotu svého přesvědčení, než aby svého partnera v dialogu ujišťovali o své stoprocentní jistotě.

Nejistota a zdánlivá opatrnost nemusejí být vždy nutně spjaty pouze s nevědomostí mluvčího, mohou být vyvolány principy zdvořilostními. V některých případech by neskromné, přímočaré prosazování názoru mohlo být považováno za nezdvořilé, proto se mluvčí uchylují k užívání výrazů oslabujících jejich tvrzení (tzv. *hedges*). Modální prostředky mohou také zmírňovat negativní dopad výpovědi, zmírňují újmu, kterou je mluvčí nucen adresátovi způsobit, např. při zdvořilém odmítnutí. V pořadu *Uvolněte se, prosím* vede ke znejistování hosta zpochybňování jeho odpovědí, mluvčí mohou navenek projevovat odstup od svého tvrzení, příčinou jsou obavy z reakce komunikačního partnera. Pro mluvčího je v tu chvíli výhodnější podat tvrzení jako nevěrohodné. Vágnost a neurčitost způsobuje rovněž nepřesné vyjadřování kvantitativních údajů, které poukazuje na nízkou míru jistoty mluvčího.

Stoprocentní jistotu dává mluvčí najevo pomocí predikátoru *vím*, jak jsme však ukázali, v pořadu Jana Krause byl tento výraz prostředkem k vyjádření

pochyb a nedůvěry moderátora k hostovu tvrzení. Odlišnosti jsme zaznamenali i v užívání inkluzivního plurálu, zatímco v pořadu *Uvolněte se, prosím* (viz př. č. 9) ho bylo užito v souvislosti se ztotožněním se moderátora s publikem, byl předpokladem společného sdílení stejné sumy znalostí,¹⁰³ v pořadu *Na plovárně* sloužil jako prostředek potvrzení věrohodnosti sdělení ve shodě s týmem stejně orientovaných pracovníků (př. č. 11, př. č. 37).

Jsou-li hosty odborníci ve svém oboru (např. lékaři), je důraz kladen na pravdivost propozice, neboť je tím zvyšována jejich důvěryhodnost a spolehlivost. V jejich promluvě se často objevují výrazy plné jistoty a ujišťovací komentory, které jsou projevem přesvědčování komunikačního partnera o skutečnosti předkládaných faktů, zavazují mluvčího k upřímnosti a pravdomluvnosti. Vliv má i výběr tématu, které si hosté pořadu *Na plovárně* mohou zvolit svobodněji. Nejsou-li jejich odpovědi zpochybňovány, jak se tomu děje v pořadu Jana Krause, mohou se více koncentrovat na předmět řeči, který je jim blízký, nejsou nuceni se obhajovat a soustředit se na zachování své tváře. V pořadu *Uvolněte se, prosím* mají hosté vymezený čas pro svou odpověď, jsou neustále přerušováni, platnost a hodnota jejich odpovědí je zpochybňována. Proto projevují častěji váhavost, vyhýbavost, nechtějí-li sdílet informace s veřejností,¹⁰⁴ hosté tohoto pořadu také častěji signalizují nejistotu založenou na pocitech (*zdá se mi, mám pocit*).

Věrohodnost tvrzení může být verifikována prostřednictvím signálů evidenciality. Prostředkům cizího mínění jsme se rovněž věnovali, ukázali jsme, že mluvčí se může o citaci cizích pramenů nejenom opírat, ale mohou být rovněž indikátorem omezené platnosti, nezaručenosti sdělení, pochybností mluvčího.

¹⁰³ Motivací pro identifikaci s publikem může být Janu Krausovi přítomné divadelní publikum, které ho k takovému chování pobízí výrazněji, než publikum tušené za televizními obrazovkami.

¹⁰⁴ Marek Eben se takovým situacím snaží záměrně vyvarovat.

Je třeba upozornit, že v korpusu se vyskytlo také množství prostředků rovnoměrně rozšířených napříč oběma pořady, které mluvčí přirozeně užívají bez ohledu na chování moderátora. Máme na mysli výrazy typu *asi*, *určitě*, *možná*, *snad*, které jsou natolik frekventované, že na jejich distribuci nemají vnější okolnosti výrazný vliv. Stejněměrný výskyt jsme pozorovali také u prostředků vyjadřujících cizích mínění.

7. ANOTACE

Autor: Bc. Jana Poledníková

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Prostředky modaloty při vyjadřování vlastního mínění v diskusních pořadech (Means of modality in expressing one's own opinion in discussion programmes)

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Počet znaků: 128 691

Počet příloh: 2 (1 CD + textová příloha)

Počet titulů použité literatury: 40

Resumé: Diplomová práce se zaměřuje na prostředky modaloty užívané mluvčími při vyjadřování vlastního mínění. Korpusový materiál tvoří dialogy ze dvou odlišně koncipovaných zábavných, televizních pořadů. Analýza se zabývá klasifikací jazykových prostředků, které se mohou stát indikátory epistémické modaloty, jejich frekvenčním zastoupením v jednotlivých pořadech, a následně stanovením jejich základních funkcí v konkrétní promluvě situaci.

Klíčová slova: modalita, mediální dialog, analýza dialogu, talk show, názor mluvčího

Resume: The thesis concentrates on means of modality used by speakers while expressing one's own opinion. The corpus of linguistic material used in this thesis consists of dialogues from two different television entertainment programmes. Analysis is dealing with classification of linguistic instruments, that may become the indicator of epistemic modality, with the frequency of those instruments in individual programmes and determination of their basic functions in particular speech acts.

Key words: modality, media dialogue, analysis of dialogue, talk show, speaker's opinion

8. LITERATURA

Běličová, H.: *Modální báze jednoduché věty a souvětí*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 1983

Čechová, M.: *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV, 2000

Čejka, M.: *Postavení jistotní modality ve struktuře výpovědi*. In: *Otázky slovanské syntaxe IV/2*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1980, s. 53–62

Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J.: *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda, 1999

Čmejrková, S. – Hoffmannová, J.: *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, 2003

Čmejrková, S. – Hoffmannová, J.: *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011

Čmejrková, S. – Jílková, L. – Kaderka, P.: *Mluvená čeština v televizních debatách: korpus DIALOG*. In: *Slovo a slovesnost*. 2004, s. 243–269

Čmejrková, S.: *Televizní interview a jiné duely. Mediální dialog jako žánr veřejného projevu*. In: *Slovo a slovesnost*, 1999, s. 247–266

Čmejrková, S.: *Výraz myslím v psaném a mluveném textu*. In: *Grammar&Corpora, Gramatika a korpus 2007*. Praha: Academia, 2008, s. 325–344

Daneš, F. – Hlavsa, Z. – Grepl, M. a kol.: *Mluvnice češtiny*. Díl 3, Skladba. Praha: Academia, 1987

Dokulil, M.: *K modální výstavbě věty*. In: *Studie a práce lingvistické*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954, s. 255–262

Fried, M.: *Ke zrodu české modální částice jestli z pohledu gramatikalizační teorie*. In: *Bohemica Olomucensia 3 – linguistica*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 52–66

Grepl, M.: *Partikulizace v češtině*. In: *Jazykovědné aktuality*, 26, 1989

Grepl, M. a kol.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996

Grepl, M. – Karlík, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998

Havránek, B. – Jedlička, A.: *Stručná mluvnice česká*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981

Hirschová, M.: *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006

Kaderka, P. – Svobodová, Z.: *Jak přepisovat audiovizuální záznam rozhovoru? Manuál pro přepisovatele televizních diskusních pořadů*. In: *Jazykovědné aktuality*, 2006, s. 18–51

Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002

Klímová, E.: *Otázky vztahu slovesného modu a modality v italštině (na pozadí češtiny a angličtiny)*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009

Kolářová, I.: *Slovesa říci, říkat jako ukazatelé komunikačních funkcí a postojů*. In: *Naše řeč*, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1991, s. 22–26.

Komárek, M.: *Příspěvky k české morfologii*. Olomouc: Periplum, 2006

Kopečný, F.: *Základy české skladby*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962

Kopřivová, M.: *Jistotní modalita při vyjadřování vlastního mínění*. In: *Jazykovědné aktuality*. 2001, s. 109–116

Kraus, J.: *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008

Křížková, H.: *Větné typy a tzv. jistotní modalita*. In: *Studia Slavica Pragensia*, Praha: Univerzita Karlova, 1973, s. 107–114

Müllerová, O. – Hoffmannová, J.: *Kapitoly o dialogu*. Praha: Pansofia, 1994

Osvaldová, B.: *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace*. Praha: Libri, 2007

Otázky slovanské syntaxe. Díl 3, Sborník symposia *Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1971

Palmer, F. R.: *Mood and Modality*. Cambridge: University Press, 1986

Panevová, J. – Benešová, E. – Sgall, P.: *Čas a modalita v češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1971

Pekaríková, K.: *Modálnost' textu*. In: VARIA XVIII: zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov, Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009, s. 524–548

Rulíková, B.: *Parenteze v současné češtině*. Praha: Academia, 1973

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha: Academia, 1994

Slovo a slovesnost. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1979, roč. 40

Svoboda, K.: *K podstatě věty zejména z hlediska modálnosti*. In: *Slovo a slovesnost*, 1966, s. 97 – 103

Ševčíková, M.: *Funkce kondicionálu z hlediska významové roviny*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky, 2009

Šmilauer, V.: *Novočeská skladba*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966

Internetové zdroje:

Kodex České televize, Článek 9, Jazykový projev; [cit. 22. 1. 2012]

Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/kodex-ct/cl-9-jazykovy-projev>>

Foltýn, M.: *Česko po setmění*. In: A2, č. 8, 2006; [cit. 22. 1. 2012]

Dostupné z WWW: <<http://www.advojka.cz/archiv/2006/8/cesko-po-setmeni>>

I-vysílání pořadu *Na plovárně*

Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1093836883-na-plovarne/>>

I-vysílání pořadu *Uvolněte se, prosím*

Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1176221164-uvolnete-se-prosim/>>

9. SEZNAM ANALYZOVANÝCH POŘADŮ

Seznam hostů pořadu *Na plovárně*

<i>datum vysílání</i>	<i>jméno hosta</i>	<i>označení pořadu</i>
20. 3. 2011	<i>Jan Dungel</i>	P1
27. 3. 2011	<i>Petr Robejšek</i>	P2
10. 4. 2011	<i>Kateřina Bittmannová</i>	P3
8. 5. 2011	<i>Karel Hvížďala</i>	P4
15. 5. 2011	<i>Tomáš Rousek</i>	P5
5. 6. 2011	<i>Jiří Holeček</i>	P6
26. 6. 2011	<i>Milan Šamánek</i>	P7
7. 8. 2011	<i>Eva Jiříčná</i>	P8
21. 8. 2011	<i>Svatopluk Svoboda</i>	P9
18. 9. 2011	<i>Petr Hlaváček</i>	P10
6. 11. 2011	<i>Bohdan Pomahač</i>	P11

Seznam hostů pořadu *Uvolněte se, prosím*

<i>datum vysílání</i>	<i>jméno hosta</i>	<i>označení pořadu</i>
8. 6. 2007	<i>Tereza Duchková</i>	U1
8. 6. 2007	<i>Ivana Svobodová</i>	U2
11. 1. 2008	<i>Erik Tabery</i>	U3
2. 1. 2009	<i>Marcela Košanová</i>	U4
9. 1. 2009	<i>Václav Vydra</i>	U5
3. 4. 2009	<i>Kateřina Jacques</i>	U6
19. 11. 2009	<i>Daniel Vaněk</i>	U7
8. 1. 2010	<i>Daniela Kovářová</i>	U8
15. 1. 2010	<i>David Tůma</i>	U9
22. 1. 2010	<i>Martin Chodúr</i>	U10
29. 1. 2010	<i>Eliška Landovská</i>	U11
5. 2. 2010	<i>Robert Záruba</i>	U12
19. 3. 2010	<i>Ivan Klíma</i>	U13
14. 5. 2010	<i>Eva Kantůrková</i>	U14
11. 6. 2010	<i>Zdeněk Pohlreich</i>	U15